

AKADEMIN FÖR UTBILDNING OCH EKONOMI
Avdelningen för kultur-, religions- och utbildningsvetenskap

Konstruktionen av fritidshemsbarnet

Farzin Panahi Tabrizi

2013

Examensarbete, Avancerad nivå (magisterexamen), 30 hp
Pedagogik
Läroprogrammet med inriktning mot fritidshem

Handledare: Elisabet Hedlund
Examinator: Peter Gill

Förord

Att skriva denna studie har varit en emotionell berg och dalbana. Stundtals har jag känt en total förvirring och famlat runt i mörkret efter lösningar på hur innehållet i de analyserade texterna ska knytas ihop. Under den här processen har min handledare Elisabet Hedlund varit en oerhörd resurs. Hon har hjälpt mig att få ordning på mina tankegångar samtidigt som hon insisterat att jag ska utveckla dem. Ett stort tack till dig för detta!

Slutligen vill jag tacka min kära sambo för hennes stöd under den här perioden. Du har varit en klippa som jag kunnat lita mig mot när det har känts motigt. Utan dig skulle jag inte ha kunnat klara av att få ihop allt. Tack för att du har funnits vid min sida!

Märsta, Januari 2014

Farzin Panahi Tabrizi

Panahi Tabrizi, Farzin (2013). *Konstruktionen av fritidshemsbarnet*. Examensarbete i pedagogik. Lärarprogrammet med inriktning mot fritidshem. Akademin för utbildning och ekonomi. Högskolan i Gävle.

Sammanfattning

Syftet med denna studie var att analysera hur fritidshemsbarnet har konstruerats efter fritidshemmets samordning med skolan. För att söka svar på denna fråga har en diskursanalys gjorts av de statliga offentliga utredningar som föranlett de två senaste läroplanerna. De färdiga läroplanerna och allmänna råd för kvalitet i fritidshem har sedan använts som referens för att undersöka om intentionerna i utredningarna uppfyllts. I analysen av dessa texter har Foucaults teori om biopolitik brukats som komplement till den diskursanalytiska verktygslådan.

Resultaten visar att intentionerna i den SOU som föranledde Lpo 94 var att skapa ett nytt måldokument som skulle möjliggöra att förskoleklassen, skolan och fritidshemmet kunde skapa en gemensam syn på barnet och dess lärande. Men en jämförelse med den slutliga versionen av Lpo 94 samt de allmänna råden för kvalitet i fritidshem illustrerade att dessa intentioner inte fullföljdes fullt ut. Istället skapades det ett hierarkiskt förhållande där fritidshemmets barnsyn underordnades skolans. Den SOU som föranledde Lgr 11 och den färdiga Lgr 11 kan sägas ha spätt på denna utveckling. Detta genom att utredningen hade som huvudsyfte att förbättra mål- och uppföljningssystemet i Lpo 94 för att därigenom öka måluppfyllelsen. En verksamhet som fritidshemmet där det inte finns några uppnåendemål för barnen får i detta sammanhang inget eget värde. Dess enda möjlighet att tillerkännas något värde är genom att komplettera skolan med dess helhetssyn på barnets lärande och utveckling.

Konklusionen av detta är att fritidshemmets samordning med skolan lett till att såväl fritidshemmet som fritidshemsbarnet förlorat sitt egenvärde.

Nyckelord: Fritidshemsbarnet, fritidshem, måluppfyllelse, läroplan, biopolitik.

Innehåll

Inledning.....	1
Bakgrund	3
Fritidshemmets historia	3
Arbetsstuga	3
Eftermiddagshem.....	6
Fritidshem.....	10
Kvalitetsbegreppet intåg i skolan och fritidshemmet	12
Kvalitet i fritidshem.....	12
Från tillit till kontroll	13
Problemformulering	17
Syfte.....	20
Frågeställningar	20
Metodologiska och teoretiska ansatser.....	21
Diskursanalys	21
Foucaults definition av diskurs.....	21
Biopolitik.....	22
Urval	23
Tillvägångsätt	24
Analys.....	25
Kommittédirektiv till SOU 1997:21	25
SOU 1997:21	26
Från SOU 1997:21 till Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet	29
Implikationer för fritidshemsbarnet	31
Allmänna råd för kvalitet i fritidshemmet	31
Fritidshemmets uppdrag	31
Sammanfattning.....	33
Kommittédirektiv till 2007:28	34
SOU 2007:28.....	36
En samlad måltyp	37
Kursplaner	37
Uppföljning.....	38
Implikationer för fritidshemsbarnet.....	38
Från SOU 2007:28 till Lgr 11.....	40
Sammanfattning.....	43
Diskussion	44
Hur konstrueras fritidshemsbarnet i SOU 1997:21?.....	44
Hur konstrueras fritidshemsbarnet i SOU 2007:28?.....	47
Metoddiskussion.....	50
Slutsats och förslag till vidare forskning	51

Litteraturlista	52
-----------------------	----

Inledning

1998 ändrades tillsynsmyndigheten för fritidshemmets verksamhet från socialtjänsten till skolverket. Därigenom samordnades fritidshemmet med skolan.¹ Efter denna fusion har det största intresseområdet inom fritidshemsforskningen varit mötet mellan fritidspedagogens och lärarens yrkesroll. Detta har resulterat i ett antal avhandlingar och rapporter. Bland dessa kan Hansens avhandling² nämnas där hon bland annat visat att det råder en skillnad mellan fritidspedagoger och lärare ifråga om vad som ska anses vara en pedagogisk verksamhet. Medan lärarna anser att en pedagogisk verksamhet är den där en lärare planerar och initierar en undervisningssituation, anser fritidspedagoger att pedagogik handlar mer om ett förhållningssätt där pedagogen brukar sin kunskap om barn för att stödja deras generella utveckling. Bristen på överensstämmelse mellan skolpedagogik och fritidshemspedagogik har resulterat i en syn hos lärare där fritidspedagogernas verksamhet på fritidshemmet, där barnens önskemål och individuella behov är mer styrande, inte betraktas vara pedagogisk.³

Vidare hävdar Hansen att det finns en skillnad gällande vad de olika yrkeskategorierna anser att de har för samhällseliga krav på sig. Lärare uttrycker att de känner ett ansvar för att barnen ska uppnå läroplansmålen och att de ska förberedas inför en fortsatt god skolgång. Detta ansvar bär de med stolthet för de känner att samhället har bemyndigat dem med ett förtroende. Konsekvensen av detta blir att fritidspedagogens yrkesroll betraktas som kravlöst av lärarna och därigenom som mindre värd. Medan fritidspedagogerna själva anser att de gör ett viktigt arbete inom områden som lärarna inte prioriterar eller hinner göra grundligt. Områden som konfliktlösning, skapande verksamhet och social utveckling.⁴ Konklusionen är alltså att det finns skillnader i såväl pedagogiska synsätt som status i förhållandet mellan lärare och fritidspedagoger. Vad har detta resulterat i?

I en avhandling där yrkesrelationen mellan fritidspedagoger och lärare i integrerade arbetslag undersöktes kom Calander fram till följande slutsatser.⁵ Det har uppstått en samverkansnorm där skolpedagogiken styr. De fritidspedagoger som brukar och främjar denna pedagogik belönas och de som framhäver fritidshemspedagogiken tenderar att bestraffas.⁶ I likhet med

¹ Rohlin, M i Johansson, I & Rolander, I-H (2000). s. 62-63.

² Hansen, M (1999). s. 233.

³ A.a.

⁴ A.a. s. 235-236.

⁵ Calander, F (1999). s.190-191.

⁶ A.a.

Hansen förklarar Calander uppkomsten av detta förhållande med att hänvisa till lärarens högre samhällseliga status men även till att skolan, till skillnad från fritidshemmet, är obligatorisk. Dessutom menar Calander att fritidspedagogerna är tvingade till att samverka med lärarna, medan lärarna kan hålla sig kvar inom sina domäner. Detta har enligt Calander lett till att skolan har fått dra det längsta strået och dränerat fritidshemmet på resurser.⁷

Calanders slutsatser bekräftas delvis av Söderlund i studien: ”*Totalintegrerad skola och fritidshem som skolmodell - Erfarenheter från 5 års försöksverksamhet vid Karlbergsskolan i Stockholm*”.⁸ Skolan som studerades var helt ny och öppnades i syfte att utgöra en försöksverksamhet som skulle finna former för samverkan där fritidshem och skola skulle finnas under samma tak och arbeta med åldersintegrerade grupper. De fritidspedagoger och lärare som anställdes till denna verksamhet var införstådda med att skola och fritidshem skulle vara integrerade. Personalen fick goda möjligheter till planering och förberedelse inför öppningen och lokalerna var utformade så att de kunde passa en integrerad verksamhet.⁹ Förutsättningarna för att få till en god samverkan var således goda. Men något började hända under dessa fem år. Några fritidspedagoger ur den ursprungliga personalstyrkan som lutade sig mer mot fritidshemspedagogiken och hävdade den valde att lämna skolan.¹⁰ Medan de som närmade sig skolpedagogiken i sin samverkan med skolan stannade kvar.¹¹

Sammanfattningsvis går det att säga att den redovisade forskningen målar upp en bild där samverkan mellan fritidspedagoger och lärare visat sig vara väldigt problematisk. Skolan har fått agera som norm för hur en samverkan ska bedrivas och har gynnats mest av en samordning av de två olika samhällsinstitutionerna. Men vad inte detta svarar på är huruvida synen på fritidshemsbarnet har ändrats efter fritidshemmets samordning med skolan. Till följd av att forskning har intresserat sig mest för hur professionerna ändrats har frågor som, har samordningen haft någon inverkan på hur fritidshemsbarnet konstrueras? På vad det är och ska bli, givits litet om inget utrymme i fritidshemsforskningen. Min ambition är att kunna vidga detta utrymme med denna studie genom att söka svar på ovan angivna frågor.

⁷ A.a. s. 192-193.

⁸ Söderlund, A (1993). s. 28.

⁹ A.a. s. 29.

¹⁰ A.a. s. 24.

¹¹ A.a. s. 98.

Bakgrund

Konstruktionen av fritidshemsbarnet efter fritidshemmets samordning med skolan kan inte till fullo förstås utan att ha kännedom om fritidshemmets rötter och hur det har växt fram. Med anledning av detta ska jag i det följande skriva en kort genomgång av fritidshemmets historia och vilka syften det har fyllt från arbetsstugornas tid till dagens fritidshem. Vad som kommer uppenbara sig är att det har funnits en syn på vad fritidshemsbarnet är och behöver bli bakom varje institutions syfte. Slutligen ska jag analysera diskursen om begreppet kvalitet i skolan och hur denna inverkat på konstruktionen av fritidshemsbarnet.

Fritidshemmets historia

Dagens fritidshem kan i det närmaste beskrivas som en Frankensteins monster som sytts ihop med delar från dess föregångare. Det som alla tidigare föregångare delar med sin nuvarande skapelse är att de har uppstått i en given kontext för att fylla samhällsliga behov. Var och en av dessa samhällsinstitutioner har därmed fyllt ett syfte och min strävan är att illustrera dessa samt visa hur de ändrats över tid.

Arbetsstuga

I samband med industrialismens framfart flyttade människor från landsbygden till städer i förhoppning om att kunna få ett arbete. Folkmängden i Stockholm ökade exempelvis med 80 000 från 1880 till 1890. Därtill ökade barnantalet med 25000 under samma tidperiod.¹² De långa arbetstiderna på fabrikerna ledde till att barn till de föräldrar som arbetade på dessa lämnades utan tillsyn efter det att de slutat folkskolan. Detta fick till följd att barnen bland annat drogs till tiggeri och kriminalitet, vilket väckte oro hos stadsborna. Det började höjas röster för att någonting skulle göras åt situationen innan den eskalerade.¹³ Vad grundade sig denna oro i och hos vilka fanns den? För att svara på denna fråga får vi söka oss tillbaka till 1800-talets början. Enligt Nilsson cementerades det en diskurs under denna tid som kan karaktäriseras som en rädsla för vad underklassens utbredning kunde leda till.¹⁴ Denna rädsla infann sig hos den borgerliga klassen som betraktade lönearbetare och de egendomslösa som tillhörande en ociviliserad grupp av människor.¹⁵ Denna grupp skulle kontrolleras av samhället så att den borgerliga friheten att bland annat äga egendom kunde skyddas.¹⁶ Utbredningen av de fattiga samhällsklasserna betraktades alltså som ett hot den borgerliga

¹² Smerling, C.O (1937).

¹³ Rohlin, M (2012). s. 60-61.

¹⁴ Nilsson, R (2003). s. 127.

¹⁵ Jordansson, B (1998). s. 88.

¹⁶ A.a. s. 106.

klassens överlevnad. Det är i detta sammanhang som rädslan för arbetarklassens kringdrivande barn kan förstås och varför det ansågs att något borde göras åt saken. Frågan var vad?

En person som ansåg sig ha svaret på denna fråga var Anna-Hierta Retzius. Hennes metod för att förvalta skolbarnens fritid var att instifta en institution som benämndes arbetsstugan. Den första arbetsstugan öppnades i Adolf Fredriks församling 25 januari 1887. Det övergripande ändamålet med arbetsstugan var filantropiskt i den meningen att barnen inte ansågs gynnas av ren välgörenhet, utan de skulle lära sig att ta hand om sig själva.¹⁷ Detta går inte minst att utläsa ur ordförande för kammarrätten C.O, Smerlings tal vid Stockholms arbetsstugors 50-års jubileum där han läste upp en dikt av Gustaf Retzius som var skriven till sin fru Anna-Hierta Retzius i syfte att beskriva arbetsstugornas program:

Den bör hindras ej blott lindras, nöden, först när var och en sin farkost själv styra kan utöver tidens älv skola bättras mänsklighetens öden.

Praktiskt arbete du ansåg givet, slöjd i undervisning, nyttig id. Barnet lära bör i rättan tid, hur det kämpa skall sin kamp i livet.

Därför skall ock ur var arbetsstuga, som du givit upphov i vår bygd, spira kvinnoheder, mannadygd, växa upp ett släkte, som kan duga.¹⁸

Svaret på den sociala oro som spred sig i städerna till följd av en brist på tillsyn av barnen var alltså att inhysa dem i arbetsstugor och bland annat lära dem hur de skulle ta hand om sig själva. Denna metod passade som hand i handske med den syn som rådde på slutet av 1800-talet gällande vad filantropin skulle syfta till. Under denna period togs det avstånd från den traditionella kyrkliga fattigvården som byggde på barmhärtigheten och allmosegивandet. Nu började ett liberalt betraktelsesätt växa fram som förordade utstuderade metoder för att identifiera hjälpbehovet och få goda resultat. Detta har benämnts som en vetenskaplig filantropi i litteraturen.¹⁹ Det ansågs att de fattiga inte gynnades av ett evigt givande. De skulle få hjälp till självhjälp för att kunna ta sig ut ur sina utsatta situationer på egen hand.²⁰ I arbetsstugorna skedde detta genom barnen fick lära sig ett hantverk, ty Anna-Hierta Retzius trodde att de skulle ha användning av detta

¹⁷ Rohlin, M (2012). s. 61.

¹⁸ Smerling, C.O (1937).

¹⁹ Förhammar, S (2000). s. 46-48.

²⁰ Nilsson, R (2003). s. 227.

i deras kommande yrken.²¹ Hon ansåg även att undervisningen i arbetsstugorna borde skilja sig från folkskolan, då hon ansåg att folkskolans undervisning var för teoretisk och inte lade fokus på den etiska fostran. Retzius menade att den typen av fostran kunde ombesörjas av arbetsstugorna genom moralen som följer med praktiskt arbete.²² En liberal moral som delvis skulle uppnås genom att de fick lära sig ett hantverk för att skapa produkter som de senare sålde vidare. Här ser vi återigen hur tanken om hjälp till självhjälp spelar in. Förtjänsten av de sålda produkterna gick såväl barnen till del som verksamheten. Men pengarna som barnen fick var inte ämnade att användas hur som helst. Barnen skulle i samråd med lärarinnorna använda pengarna till att köpa något nyttigt.²³ Barnens skulle därtill även lära sig om hygien, renlighet och ordning.²⁴ Vilken syn på barnen uppenbarar sig här? Med hänvisningen till det ovan anförda om synen på arbetarklassen som mindre civiliserade går det att dra en slutsats att barnen skulle fostras till ett gott leverne. Men detta svarar inte på vilken moral som användes som modell för detta. Enligt Nilsson sågs den borgerliga klassens hem som ideal. Lösningen på arbetarklassens hot mot den sociala ordningen ansågs ligga i att organisera deras hem i enlighet med ett borgerligt hem.²⁵ Därmed kan det sägas att klyftorna i samhället skulle sänkas genom att uniformt forma medborgarna till att anamma en borgerlig moral. Barnen kan i detta sammanhang ses som ett verktyg i detta arbete.

Vad innehöll verksamheten? I fråga om vad barnen tillverkade skiljde detta sig beroende på barnens åldrar. Pojkarna kunde laga sina egna skor, hålla på med spånflätning, snickeri och korgmakeri. Medan flickorna bland annat arbetade med sömnad och lagning av diverse klädesplagg, bastarbete och stickning.²⁶ Barnen fick även antingen äta middag och ett kvällsmål beroende på vilka tider de vistades i arbetsstugan, för de var nämligen uppdelade i olika åldergrupper och fick vistats där under olika tider på dygnet.²⁷ Arbetsmetoderna utvecklades och ledde till att sång, lek, sagor men även läxläsning blev ett inslag i arbetsstugorna.²⁸

²¹ Johansson, J-E (1986). s. 15.

²² Rohlin, M (2012). s. 63.

²³ Adolf Fredriks församlings arbetsstuga (1890).

²⁴ Centralkommittén för Stockholms arbetsstugor (1897). s. 23.

²⁵ Nilsson, R (2003). s. 232.

²⁶ Johansson, J-E (1986). s. 18.

²⁷ A.a. s. 14.

²⁸ Rohlin, M (2012). s. 64.

Det är viktigt att uppmärksamma att arbetsstugorna i vid mening även var viktiga för folkskolans etablering och legitimitet. Detta genom att arbetsstugorna var tätt sammanbundna med folkskolorna. Många arbetsstugor låg i anslutning till folkskolan och verksamheten styrdes av skolrådet där församlingsprästen men även folkskollärare satt. Därutöver hade folkskoledirektionen ansvaret över tillsynen av arbetsstugorna.²⁹ Arbetsstugorna tog emot barnen efter skoltid men även de barn som skolkade från skolan. Enligt Rohlin benämndes arbetsstugorna som ”kompletteringsanstalter” till folkskolan. Vidare var arbetsstugornas verksamhet väldigt uppskattad av folkskolorna och ansågs bidra till att förbättra barnens prestation, ordning och närvaro.³⁰ Detta kan illustreras med denna skrivelse från en lärarinna vid Östermalms folkskola till Östermalms arbetsstugas styrelse:

Bror Arvid Karlsson, som går i undertecknads afdelning inom Östermalms folkskola, och som ”skolkade” redan under sin första skoltermin, har, sedan han började arbetsstugan och dagligen få middag, aldrig skolkat, hvarjämte han förbättrats i afseende på flit, ordentlighet och uppförande, hvarom undertecknad med glädje och tacksamhet härmed velat underrätta stugans styrelse.
Stockholm den 14 april 1897 Hedvig Brodin.³¹

Vad vi kan se här att hur sammankopplad arbetsstugan var med folkskolan. Samma barn vistades på båda verksamheter och verksamheternas existens och legitimitet var därmed i viss mån i beroendeställning till varandra. Citatet visar även vilka egenskaper som ansågs vara önskvärda hos barnen i folkskolan. Barnen förutsattes vara disciplinerade, arbetsvilliga och ordentliga. Något som arbetsstugans verksamhet ansågs bidra till.

Eftermiddagshem

Som nämnts tidigare har föregångarna till dagens fritidshem växt fram i specifika samhällseliga kontext för att fylla ett behov. Vi har sett att arbetsstugorna tillkom för att förebygga kriminalitet och allmänt sedesfördärv hos barn till människor som flyttade till städerna för att få fabriksjobb. Detta uppfylldes genom att skolbarnens fritid sattes under förvaltning av filantroper som hade en mission. Vilken var att uppfostra barnen till att själva ta sig ut ur deras situation samt anamma borgerliga ideal. Arbetsstugan blev framgångsrik och uppskattades av såväl allmänheten som föräldrar och folkskolans lärare.³² Men samhället

²⁹ Vallberg Roth, A-C (2002). s. 50.

³⁰ A.a. s. 66.

³¹ Centralkommittén för Stockholms arbetsstugor (1897). s. 28-29.

³² A.a. s. 35.

befann sig i förändring och även så de behov som arbetsstugorna fyllde. Det allmänna välståndet hade ökat och således även barnens. Föräldrarna arbetade inte lika länge på dagarna och skolan hade inkorporerat slöjd, lek och måltider. Områden som kan sägas tillhörde arbetsstugorna tidigare.³³ Behovet av men även formen för omsorg av barn i skolåldern ansågs vara annat nu.

I början av 1930-talet överfördes tillsynsansvaret för arbetsstugorna från folkskoledirektionen till barnavårdsnämnden. 1938 avslutades den första statliga utredningen beträffande barnomsorgen. Utredningens primära område var dagvården och därmed lades inte stor vikt på skolbarnens fritid. Utredarna ansåg ändå att detta område borde ingå i utredningen och slutsatserna gällande arbetsstugorna blev bland annat följande. Ett samlingsnamn skulle ersätta de olika benämningarna för institutioner som var ansvariga för skolbarnens fritid och detta namn skulle bli *eftermiddagshem*.³⁴ Utöver detta framfördes det i utredningen att den verksamhet som arbetsstugorna tillhandahöll var otidsenlig och borde ändras. Barnens praktiska arbete fördömdes och likställdes med förvärvsarbete som syftade till att finansiera barnstugornas driftkostnader. Det ansågs att skolan skulle vara den enda institution som skulle ha rätten till att utdela arbete till barnen. Deras fritid skulle inte innehålla annat än rekreation och läsläsning och arbetsstugorna skulle i fortsättningen endast ombesörja för detta.³⁵

Denna skiftning innebar en drastisk förändring för arbetsstugorna. Arbetsstugans metod som inbegrep fostran via arbete refuseras tvärt i samband med denna utredning. Huvudsyftet med eftermiddagshemmen skulle nu vara rekreation och läsläsning. Även om meningen med eftermiddagshemmen var att de barnen skulle syssla med läsläsning och rekreation så levde arbetsstugornas arbetsmetoder kvar. Fastän de alster som barnen producerade inte såldes vidare sysselsattes barnen med bland annat borstbinderi, träslöjd och det som benämndes som flickslöjd.³⁶ Även det förebyggande arbetet levde kvar. I en bilaga till utredningen beskriver den medicinska expertisen att eftermiddagshemmets uppgift var att hjälpa hemmen med barnens fostran samt förebygga sysslolöshetens skadliga inverkan.³⁷ Så här långt är det på sin plats att ge en bakgrund till denna utredning och varför den tillkom. 1934 släppte Alva och Gunnar Myrdal sin bok *Kris i befolkningsfrågan*. I den framställde de en bild av Sverige där

³³ Rohlin, M (2012). s. 67.

³⁴ SOU 1938:20. s. 43.

³⁵ A.a. s. 46.

³⁶ Johannes församlings eftermiddagshem och barnträdgård (1946).

³⁷ A.a. bilaga 6.

det minskade barnafödandet skulle leda till katastrofala följder. Boken fick stor spridning och ledde till att den socialdemokratiska regeringen tillsatte en befolkningskommission 1935.³⁸ Betänkandet angående barnkrubbor och sommarkolonier är en del av befolkningskommissions arbete och syftade bland annat till att öka barnafödandet. Det är viktigt att notera att Alva Myrdal var sakkunnig i detta betänkande. Hon och maken Gunnar Myrdal kan sägas representera denna tids övertygelse att politiken bör använda sig av vetenskap för att undvika subjektiva fallgropar. Det konstruerades en tro på att medborgarna inte vet vad som är bäst för dem. Staten ska i detta hänseende kliva in och genom vetenskapliga metoder hitta funktionella lösningar på de sociala problem som finns i samhället.³⁹ Statens ökade intresse för barnomsorgen grundade sig alltså i en oro för det minskade barnafödandets konsekvenser. Men huvudfokus låg på de yngre barnen. Skolbarnens fritid diskuterades inte i samma skala. Rohlin beskriver diskursen om eftermiddagshemmen som tynande under 40-talet.⁴⁰

För att söka svar på vilken barnsyn som fanns på eftermiddagshemmen måste vi göra en analys av barntädgårdarnas verksamhet. Under denna tidsperiod började nämligen arbetsstugorna, eller eftermiddagshemmen som de nu kallades, slås ihop med barntädgårdarna. Därmed började eftermiddagshemmen ryckas bort från sin gamla bundsförvant, folkskolan, och integreras med barntädgårdarna istället. I samband med detta började barntädgårdslärarinnorna att arbeta inom såväl barntädgårdarna som eftermiddagshemmen.⁴¹ Barntädgårdslärarinnornas intåg i eftermiddagshemmen gör det angeläget att undersöka vad barntädgårdarna syftade till och vilken syn som denna verksamhet hade på vad barn är och behöver bli.

Barntädgården delade vissa likheter med arbetsstugan. En av dessa var den problembild som målades upp av dess företrädare. Deras oro över samhällsutvecklingen bestod i att barn till arbetarklassen fick sin uppfostran från gatan eftersom deras föräldrar lämnade dem ensamma för att kunna förvärvsarbeta. Det fanns en rädsla för att tappa kontrollen över den nya generationen.⁴² Även här ser vi att problemet handlar om vissa barn, arbetarklassens barn. Istället för att låta barnen hamna i exempelvis fosterhem ville barntädgårdsrörelsen arbeta

³⁸ Hirdman, Y (2000). s. 117-118.

³⁹ A.a. s. 100.

⁴⁰ Rohlin, M (2012). s. 70.

⁴¹ Rohlin, M i Johansson, I & Rolander, I-H (2000). s. 47.

⁴² Hultqvist, K (1990). s. 81.

förebyggande för att få barnen att vilja söka sig till den rätta vägen. Det ansågs att detta inte gick genom tvång utan det skulle skapas en vilja hos barnen själva att vilja göra gott.⁴³ Barntädgårdens syn på barnet utgick från dess pedagogiska förgrundsgestalt Fröbel som bland annat menade att det fanns en inneboende kraft hos barnet att vilja leva och gestalta.⁴⁴ Barnet skulle inte undervisas i, på förhand bestämda, block utan barntädgårdsledarinnorna skulle inta en handledande roll och stödja barnen att utvecklas under fria former.⁴⁵

Vad är den rätta vägen som beskrivs ovan? Det handlade delvis om styrning och ideologisk kontroll över arbetarklassen från de borgerliga. Men även en styrning mot en gemenskap som skulle delas av alla i samhället.⁴⁶ Här påminns vi om arbetsstugorna och att det inte var vilken moral som helst som skulle föra ihop samhället. Mallen som användes för detta ändamål hade sin utgångspunkt i bland annat en borgerlig ideal. Målet var inte enbart att forma barnens mentalitet utan även föräldrarna. Hultqvist menar att det fanns en vilja från barntädgårdsrörelsen att ändra familjernas kultur. De skulle vilja välja familjen före nöjeslivet.⁴⁷

Barntädgårdens verksamhet kom att kritiserats alltmer under 1930-talet. En av dess kritiker var Alva Myrdal. I sin bok ”Stadsbarn” förde hon fram ett program för barnomsorgen som syftade till att skapa en enhetlig organisation. Alla de tidigare institutionerna som sysslade med barnomsorg skulle samordnas och ersättas med det hon benämnde som storbarnskammaren.⁴⁸ Problembilden som skapas i denna bok skiljer sig från barntädgårdens. I likhet med betänkandet barnkrubbor och sommarkolonier, beskriver Alva Myrdal även i denna bok problemet med befolkningsminskningen och lyfter därtill fram problemet de mödrar som förvärvsarbetar och lämnar barnen utan tillsyn.⁴⁹ Utöver detta argumenterar hon för att stadsmiljön inte är sund för barnen och att detta i slutändan drabbar samhället. Det ligger i samhällets intresse att ge dessa barn en fostran som leder dem till att bli sociala, arbetsdugliga och lyckliga.⁵⁰ Även här var det tal om vissa barn som ansågs behöva storbarnskammaren. Det rörde sig om trångbodda barn, barn till förvärvsarbetande mödrar, barn till hemarbetande mödrar som behövde avlastning, de syskonlösa barnen, de

⁴³ A.a. s. 76-78.

⁴⁴ A.a. s. 95.

⁴⁵ A.a. s. 101-102.

⁴⁶ A.a. s. 85-86.

⁴⁷ A.a. s. 90.

⁴⁸ Myrdal, A (1935). s. 17-18.

⁴⁹ A.a. s. 9-10.

⁵⁰ A.a. s. 14.

svåruppfostrade barnen samt de barn som uppfostras av hembiträden.⁵¹ Programmet som Alva Myrdal förespråkade för storbarnskammaren byggde på psykologiska teorier om barns utveckling. Hon förslog bland annat att barns intellektuella mognad skulle testas för att identifiera och förebygga en onormal utveckling. Detta stadietänkande i barns utveckling skulle även brukas för att erbjuda barnen en prövning som skulle passa vad normala barn kan klarar av vid en specifik ålder.⁵² Hultqvist skriver att denna syn formade barnomsorgens program under 1940 och 50-talet. En syn som byggde på psykologi och andra socialvetenskaper. Fröbels diskurs om barnet ersattes därigenom med psykologiska teorier om barns utveckling.⁵³

Fritidshem

Fritidshemmet i dess nuvarande form har uppstått till följd av en rad olika händelser. En viktig aspekt är att andelen förvärvsarbetande kvinnor ökade stadigt efter 1950, vilket ledde till ett ökat behov av omsorgsplatser.⁵⁴ En annan är att de barnträdgårdslärlarinnor som arbetade på eftermiddagshemmens ansåg att deras utbildning inte var adekvat för arbete i eftermiddagshem. Detta ledde till att den första fritidspedagogutbildningen startades 1965.⁵⁵ Vid denna tid reglerades fritidshemmens fortfarande av barnavårdslagen men detta kom att ändras 1982 när tillsynen överfördes till socialtjänsten i samband med införandet av socialtjänstlagen.⁵⁶ Syftet med fritidshemmens arbete under denna period kan kortfattat beskrivas att utgöra ett komplement till hemmet. I samarbete med föräldrarna skulle fritidshemmen arbeta förebyggande och verka för att stödja barns sociala och fysiska utveckling. Fritidshemmet skulle även stävja att barn växte upp under ogynnsamma förhållanden.⁵⁷ Rohlin menar att fritidshemmet under denna tid skulle kompensera hemmet genom att ge barnen de värderingar och normer som föräldrarna inte kunde ge dem på grund av arbete eller studier. Samarbetet med föräldrarna skulle göra så att såväl de som barnen skulle anamma en viss norm. Vad dessa normer var fanns det inget föreskrivet om, utan det var upp till fritidspedagogerna själva att avgöra detta.⁵⁸ Här påminns vi om både barnträdgårdarnas och eftermiddagshemmens verksamhet där dessa institutioner i samverkan med föräldrarna skulle ingjuta en viss moral i inte endast barnen utan hela familjen.

⁵¹ A.a. s. 17-18.

⁵² A.a. s. 66-67.

⁵³ Hultqvist, K (1990). s. 133.

⁵⁴ Johansson, J-E (1986). s. 60.

⁵⁵ Rohlin, M i Johansson, I & Rolander, I-H (2000). s. 54.

⁵⁶ Rohlin, M (2012). s. 97.

⁵⁷ A.a. s. 106.

⁵⁸ A.a. s. 108.

Skillnaden ligger i att det inte finns en tydlig bild gällande vilka normer och moral som ska traderas. Bestämmandet av denna överlämnades till profession.

Tidigare har det nämnts att arbetsstugan skiljdes från sin tidigare bundsförvant, d.v.s. folkskolan och började integreras med barnträdgårdarna istället. Detta förhållande kom att ändras i och med ett antal statliga utredningar. Den första som kan nämnas i detta sammanhang är den så kallade barnstugeutredningens betänkande: *Barns fritid* som överlämnades 1974. Denna utredning föreslog flera olika organisationsformer där fritidshemmet skulle giftas ihop med andra institutioner och organisationer. Dessa förslag föll inte väl ut, utan den mest förekommande organisationsmodellen 1985 var den där fritidshemmet låg i anslutning till ett daghem.⁵⁹ Utredningen *Barns fritid* var ett delbetänkande från *Barnstugeutredningen*. I likhet med betänkandet om barnkrubbor och sommarkolonier lades fokus på de yngre barnen. Insatser i tidig ålder ansågs gynna barnen mest.⁶⁰ Även här talades det om vissa barn. Det var barn som inte kunde ha samma fritidsysslor som barn till högutbildade som betraktades behöva fritidshemmet. I övrigt tilldelades fritidshemmet inget eget pedagogiskt innehåll utan utredningen refererade till förskolans pedagogik och ansåg att denna skulle tillämpas i fritidshemmet.⁶¹

Ambitionen att hitta en annan partner för fritidshemmet avslutades inte i och med betänkandet *Barns fritid*. I den så kallade SIA-propositionen föreslogs att fritidshemmet skulle samordnas med skolan under det som benämndes *den samlade skoldagen*. Fritidspedagogerna och lärarna skulle ingå i ett arbetslag och därtill verka under ett och samma tak. Även detta förslag fick ett bakslag. Delvis på grund av att de båda verksamheterna hade olika huvudmän. Endast 36 % av fritidshemsbarnen blev organiserade under den så kallade samlade skoldagen, men som nämndes tidigare var det vanligast att fritidshemmen var samordnade med daghemmen.⁶²

Viljan att samordna fritidshemmet blev inte till verklighet förrän bestämmelsen som reglerade fritidshemmets verksamhet i socialtjänstlagen ändrades 1995 så att syftet skiftade från att komplettera hemmet till att komplettera skolan. 1998 fullbordades äktenskapet genom att tillsynsmyndigheten för fritidshemmets verksamhet byttes från socialtjänsten till skolverket.

⁵⁹ Rohlin, M (2012). s. 125.

⁶⁰ A.a. s. 85-86.

⁶¹ A.a.

⁶² Rohlin, M i Johansson, I & Rolander, I-H (2000). s. 57-58.

En ny läroplan tillkom 1994 som inkluderade såväl förskoleklassen, skolan som fritidshemmet.⁶³

Kvalitetsbegreppet intåg i skolan och fritidshemmet

Jag har under föregående rubriker försökt presentera en bild av hur fritidshemsbarnet har konstruerats sedan arbetsstugornas tid. Vi har kunnat se att fritidshemsbarnet har formats i enlighet med vissa syften som olika samhällsinstitutioner har velat uppfylla. Däremot saknas det, som tidigare nämnts, tillfredsställande kunskap om hur fritidshemsbarnet har konstruerats efter samordningen med skolan. Med anledningen av detta blir jag nödgad att ta avstamp i en analys av en diskurs som kommit att prägla hela utbildningsväsendet, nämligen diskursen om kvalitet. I det följande ska en sådan analys göras genom att inledningsvis diskutera vad kvalitet är i fritidshem för att senare spåra begreppet kvalitet till dess ursprung. Slutligen ska diskursen om kvalitet analyseras för att utröna hur den påverkat skolan och fritidshemsbarnet.

Kvalitet i fritidshem

De studier som har gjorts på kvalitet i fritidshem har främst utgått från graden av måluppfyllelse i enlighet med de statliga styrdokumenterna. Ett exempel på en sådan är den rapport som genomfördes av Skolverket 2000. I den undersöktes 8 fritidshem där det gjordes en bedömning av hur väl fritidshemmen uppfyller de nationella målen som stipuleras i styrdokumenterna. Därutöver undersöktes kvalitet ur ett aktörsperspektiv genom att såväl personal som föräldrar och barn fick ge svar på deras syn på kvalitet i fritidshem.⁶⁴ Resultaten från denna rapport är rätt så förödande. Det rådde konsensus mellan personalen, föräldrarna och barnen kring de områden som utgjorde ett problem i verksamheten. De utpekade områdena var bland annat stora barngrupper, dåliga lokaler och otillräcklig personaltäthet. Men föräldrarna och barnen var mer nöjda över kvaliteten än personalen i fritidshemmen. Författarna till studien tolkar detta som att föräldrarna inte är insatta i vad fritidspedagogik är och är barnen inte är medvetna om vad de går miste om.⁶⁵ Vidare visar resultaten att fritidshemmets resurser har: *”beskurits långt bortom den gräns där god kvalitet kan garanteras”*⁶⁶. Slutligen konstateras det att det inte finns några pedagogiska visioner kvar för fritidshemmet. Huvudfokus ligger på besparingar samtidigt som samverkansproblemet som beskrivits ovan lett till att fritidshemmet blivit osynlig.⁶⁷

⁶³ A.a. s. 62-63.

⁶⁴ Skolverket (2000). s. 11-12.

⁶⁵ A.a. s. 52-53.

⁶⁶ A.a. s. 54.

⁶⁷ A.a. s. 60- 61.

En annan rapport som bör nämnas i detta sammanhang är den som genomfördes av skolinspektionen 2010.⁶⁸ I likhet med ovan nämnda rapport från Skolverket granskades kvaliteten i fritidshemmet med utgångspunkt i måluppfyllelse i enlighet med styrdokumentet. Denna rapport utfärdades alltså 10 år efter Skolverkets men resultaten från den visar att situationen för fritidshemmen inte blivit bättre utan att den snarare har förvärrats. Det konstateras bland annat att fritidshemmens ledning behöver bli mer förtrogna med fritidshemmens uppdrag för att bidra till en god utveckling. Därtill dras slutsatsen att det finns skillnader bland fritidshemmens personal gällande tolkningen av huruvida fritidshemmet har ett lärandeuppdrag. Konflikter är vanligt förekommande på vissa fritidshem och på många fritidshem upplevs miljön vara stressig och bullrig av såväl barn som personal.⁶⁹

Vad vi kan se är att dessa två rapporter har, med 10 års mellanrum, visat på hur situationen i fritidshemmet förvärrats. Detta konstaterande är viktigt i sig men det svarar inte på vad kvalitet är och hur begreppet uppkommit. Rapporterna hänvisar endast till de nationella styrdokumentet och mäter kvalitet efter hur väl fritidshemmen uppnår de mål som finns i dessa. Men återigen, vad är kvalitet? Och hur kommer det sig att vi använder detta begrepp? För att svara på dessa frågor måste vi söka oss till den privata sektorns styrningsmodeller och dess inflytande på den offentliga sektorn.

Från tillit till kontroll

Begreppet kvalitet kan spåras tillbaka till efterkrigstidens Japan.⁷⁰ Efter andra världskrigets slut började Japan att se sig om hur de skulle kunna bygga upp sin ekonomi igen. Ett led i detta arbete var att hämta intryck från västvärldens produktionsmodeller och implementera dem i landets tillverkningsindustrier. Därför bjöds sakkunniga inom hur kvalitet skulle kunna uppnås i tillverkningsindustrin till landet för att utbilda industrisektorn⁷¹. Utifrån detta arbete bildades begreppet kaizen i Japan. Kaizen beskrivs som en process inom tillverkningen där varje led inom produktionen ska granskas för att optimeras. Detta för att det inte ska förekomma något tidsspill och att ursprunget till tillverkningsfel ska kunna spåras.⁷² Japans arbete med att förbättra kvaliteten inom tillverkningsindustrin började få en sådan positiv effekt att västvärlden började snegla på dem för att kunna uppnå lika hög kvalitet i deras slutprodukter.⁷³ Strannegård menar att detta skapade en hysteri kring kvalitet men att när

⁶⁸ Skolinspektionen (2010). s. 7-8.

⁶⁹ A.a.

⁷⁰ Brülde, B & Strannegård, L (2007). s. 14-15.

⁷¹ A.a.

⁷² A.a. s. 15.

⁷³ A.a. s. 15-16.

hysterin lade sig började den offentliga sektorn titta på hur samma processer som hittills varit dominerande inom den privata sektorn skulle kunna införas i den offentliga.⁷⁴

När kvalitetsrörelsen började göra intåg i den offentliga sektorn samlades den under ett begrepp vid namn, NPM- New Public Management. Agevall menar att NPM inte kan beskrivas som en entydig modell, utan det är snarare ett axplock av olika teorier⁷⁵. Fast NPM har vissa karaktäristiska drag. Ett av dessa är att försöka uppnå effektivitet i den bemärkelsen att tilldelade resurser ska användas så att de ger mervärden. Ett annat är tonvikten på mål- och resultatstyrning. En modell där politiker: ”fastställer klara mål, beslutar om kostnadsramarna och följer upp/utvärderar resultaten. Det innebär en förskjutning från procedurer och procedurkontroll till efterkontroll”.⁷⁶ Just mål- och resultatstyrningen är något som kommit att prägla skolan ända sedan decentraliseringen som fick sin slutliga utformning i proposition 1990/91 - *Ansvar för skolan* som sedan antogs av riksdagen.⁷⁷ I den propositionen föreslogs det att ansvarsfördelningen mellan stat och kommun skulle ändras så att styrningen av skolan skulle ske genom att staten skulle ange mål och riktlinjer för skolan. Dessa skulle formuleras i läroplaner. Vidare ändrades statsbidragssystemet så att kommunerna fick ett schablonbelopp som baserades på kommunernas olika förutsättningar. Kommunernas ansvar låg i att säkerställa att de mål som staten bestämt om skulle uppfyllas, men de skulle åtnjuta en stor frihet i att hitta vägar till att göra detta.⁷⁸ Målen som staten bestämde om syftade nämligen inte till en detaljstyrning av undervisningen. Det låg lärarna fritt att utforma undervisningen så att den uppfyllde de centrala målen och den lokala skolplanen.⁷⁹ Statens ansvar för skolan ändrades drastiskt i samband med denna reform. Lindensjö och Lundgren skriver att den nya styrmodell som reformen gav upphov till byggde på två pelare: ”Den ena avsåg målstyrning, den andra pelaren avsåg resultatutvärdering och redovisningen”.⁸⁰ Den nya styrmodellen byggde alltså på mål och resultatstyrning där Skolverket fick i uppdrag att utvärdera resultaten.⁸¹

Denna nya styrmodell där professionen och kommunerna fick relativ autonomi gentemot staten kom att ändras i slutet av 1990-talet. Under denna period utsattes socialdemokraternas

⁷⁴ A.a. s. 17.

⁷⁵ Agevall, L (2005), s. 20.

⁷⁶ A.a. s. 23.

⁷⁷ Lindensjö, B & Lundgren, U (2000). s. 101-102.

⁷⁸ A.a.

⁷⁹ A.a. s. 103-104.

⁸⁰ A.a. s. 102.

⁸¹ A.a.

skolpolitik för hård kritik och kom att kallas för flummig. Denna kritik kom främst från borgerliga partier och fördes ut via den borgerliga tidningen DN.⁸² Det socialdemokratiska partiet ville visa på handlingskraft och att den kunde kontrollera skolans riktning i positiv riktning.⁸³ Ett verktyg som regeringen skapade för att uppnå detta ändamål var kvalitetsredovisningarna. Skolorna skulle i dessa redovisa hur väl skolorna uppnår målen i skolplanen och identifiera varför de eventuellt inte gjort det för att kunna åtgärda detta.⁸⁴ Kriterierna som kvalitetsredovisningarna skulle mätas mot kom att ändrades 2001 då regeringen ändrade förordningen om kvalitetsredovisningar så att skolorna skulle upprätta dem i syfte att utvärdera hur väl de uppnått de nationella målen och inte målen i skolplanen. Stora resurser gavs till Skolverket för att uppnå ett uppsatt mål där alla skolor skulle upprätta kvalitetsredovisningar till 2002. Skolverket skulle följa upp detta arbete och bistå med hjälp till de kommuner som saknade system för att göra fullgoda kvalitetsredovisningar.⁸⁵ Kravet på att upprätta lokala arbetsplaner och kommunala skolplaner kom att skrotas helt och hållet 2002. Skolornas arbete med kvalitet skulle nu riktas mot att upprätta och implementera kvalitetsredovisningar.⁸⁶ Nytell förklarar denna utveckling med att staten försökte införa kvalitetsidéen i skolan för att därigenom åter ta kontroll över dess utveckling.⁸⁷ Nytell skriver vidare att denna kvalitetsidé började fungera som ett ledord i den statliga styrningen av skolan. Kvalitetsidéen utvecklades till något som han kallar för kvalitetsregim med kontrollen som nav. Denna kvalitetsregim har bringat med sig en ny ordning där centralismen har återinförts genom kontroller och finansiering av program som syftar till att vända skolan mot en determinerad riktning.⁸⁸

Vad som går att utläsa från allt detta är alltså att kvalitet i skolan har blivit till ett begrepp som används för att legitimera styrningen av densamma. Den tidigare tanken om decentralisering av skolan har med detta lett till en recentralisering med betoning på kontroll och uppföljning. Det som fångar politikernas intresse är främst resultaten.⁸⁹ Englunds mening är att detta är en följd en lyckad kampanj där nuvarande utbildningsminister lyckats använda Sveriges dalande position i de internationella kunskapsjämförelserna för att skapa en bild av en svensk skola i kris. Den skolpolitiska diskursen har därigenom till stora delar kommit att handla om

⁸² Englund, T i Jansson, B (2011). s. 74.

⁸³ Nytell, H (2006). s. 159.

⁸⁴ A.a. s. 73.

⁸⁵ A.a. s. 151-152.

⁸⁶ A.a. s. 155.

⁸⁷ A.a. s. 159

⁸⁸ A.a. s. 161-163.

⁸⁹ Englund, T i Jansson, B (2011). s. 76.

kunskapsmätningar, kunskapskontroll och betyg.⁹⁰ Englund skriver vidare att detta kan leda till ett skolsystem där lärarna blir upptagna med att ”teach for the test” och kan därmed förlora sin professionalitet och istället bli verkställare av fastställda centrala moment.⁹¹ Dahlberg et al. beskriver denna utveckling, där vår tilltro till kunskapsmätningar och siffror stadigt ökat, som ett resultat av människans strävan efter att uppnå objektivitet.⁹² Tilliten till personliga bedömningar har sjunkit. Istället vill vi ha oberoende granskningar där vi kan standardisera för att sedan mäta komplexa fenomen i vår omgivning.⁹³ Dahlberg et al. menar att begreppet kvalitet handlar om just detta, nämligen att kunna definiera speciella mått mot vilka en produkt kan mätas. Men dessa mått kan inte bestämmas av vilka som helst. Vi har överlämnat denna uppgift till auktoriteter inom området. Vi litar på att dessa aktörer kan definiera och berätta för oss vad kvalitet är, för vi utgår från att det har gjorts objektiva bedömningar som inte blandar in personliga värderingar.⁹⁴ Kvalitet blir på så vis en form av sanning. Eller som Nyttell beskriver det: ” *”Kvalitet” omges av ett positivt skimmer och har en potential i sin flexibla tydelse. Kvalitet kan ingen vara emot, och ordet förknippas med eftersträvansvärda framgångsmodeller i sina tillämpningar i varuproduktionen och tjänsteverksamhet*”.⁹⁵ Diskursen om kvalitet får genom detta en skyddad status. Den får inte ifrågasättas. Den fungerar som nämnts tidigare som ett ledord för styrningen av skolan. Som Nyttell skriver började förtroendet för de stora programmen, initierade av staten, dala under 1970. I och med detta föddes tankar på decentralisering och mindre central styrning.⁹⁶ Fast som vi sett ändrades detta. Under såväl den tidiga regeringen som den nuvarande har steg tagits mot en recentralisering av skolan. De stora programmen har sålunda återuppstått och kan sägas samlats under begreppet kvalitet.

Avslutningsvis går det säga att diskursen om kvalitet i skolan har kommit att förknippas med styrning genom kunskapsmätningar, uppföljning av resultat, efterkontroll och jämförelser. I och med att fritidshemmet idag är integrerad med skolan väcks frågan om var fritidshemsbarnet hör hemma i denna diskurs. Ett barn som ingår i en verksamhet som förvisso följer samma läroplan som övriga grundskolan, fast i tillämpningsbara delar, men som inte har uppnåendemål för barnen i sin verksamhet.

⁹⁰ A.a. s. 75.

⁹¹ A.a. s. 67.

⁹² Dahlberg, G, Moss, P & Pence, A (2002). s. 167.

⁹³ A.a.

⁹⁴ A.a. s. 139-140.

⁹⁵ Nyttell, H (2006). s. 159.

⁹⁶ A.a. s. 143.

Problemformulering

Via skildringen av fritidshemmets historia har jag försökt visa vilken syn på fritidshemsbarnet det har funnits bakom varje institutions syfte och hur denna syn har utvecklats. Vi har kunnat se att i arbetsstugan fanns det en ideologi som baserades på att erbjuda hjälp-till-självhjälp till fattiga barn som fick sin uppfostran från gatan i och med att deras föräldrar förvärvarbetade. Denna ideologi överensstämde med den generella fattigvården som rådde under denna tidsperiod som vände sig mot den vedertagna kyrkliga filantropin som baserades på att ge de fattiga allmosor. Istället för detta valde de nya filantroperna att bruka en vetenskaplig filantropi som syftade till att identifiera hjälpbehovet för att därefter kunna hjälpa de fattiga att på egen hand ta sig ut ur deras utsatta situation. Motivet till detta arbete var att det fanns en oro för att den växande arbetarklassen skulle skaka om det borgerliga samhället och hota dess överlevnad. Det fanns en vilja att kontrollera denna samhällsklass och samtidigt få dem att anamma en borgerlig moral.

Utöver detta fungerade arbetsstugan som en form av kompletteringsanstalt till folkskolan. Den tid som barnen inte tillbringade i folkskolan ansågs utgöra en fara då barnen drev omkring på gatan och kunde lockas till destruktiva aktiviteter. Arbetsstugan fyllde denna lucka med en verksamhet som sågs som gynnande för barnens skolgång då barnen uppvisade en högre disciplin och vilja att närvara i folkskolan.

Eftermiddagshemmets verksamhet skiljde sig inte märkvärt från arbetsstugan. Det var exempelvis samma barn som ansågs behöva denna verksamhet som de som närvarade i arbetsstugan, d.v.s. barn till arbetarklassen. Även om det i statliga utredningar ansågs att arbetsstugans fokus på arbete skulle lyftas bort har vi sett att eftermiddagshemmets verksamhet innehöll nästintill samma saker. Skillnaden här var att tyngdpunkten inte låg på att lära barnen ett yrke utan verksamheten skulle erbjuda barnen rekreation och läsläsning. Genom att studera barnträdgårdens verksamhet har vi kunna se att den syn som fanns på fritidshemsbarnet var i stora drag identisk med arbetsstugans. Det fanns fortfarande en oro för att barn till arbetarklassen skulle anamma en olämplig moral från gatan och att detta skulle leda till att samhället nedbröts. Den moral som ansågs gynna dessa barn var en borgerlig och denna moral skulle ingjutas i såväl barnen som deras familjemedlemmar.

Eftermiddagens verksamhet under 1930 och 40-talet kan betraktas i ljuset av den samhällsomvandling som Sverige undergick under den tiden. Det rådde en befolkningskris som föranledde att staten tog ett större ansvar över människors liv. Via vetenskapen ville staten planera familjernas liv så att nativiteten ökade och att den uppväxande befolkningen

fostrades till att bli social, arbetsduglig och lycklig. De barn som besökte eftermiddagshemmen fungerade som ett verktyg i detta arbete. Hemmens möjligheter till att fostra de medborgare som beskrivits ovan diskvalificerades. Denna uppgift skulle samhällsinstitutioner som eftermiddagshem sköta genom att bruka psykologiska teorier om barns utveckling. Men även här var de inte vilka barn som helst som fångade statens intresse. Det rörde sig om trångbodda barn, barn till förvärvsarbetande mödrar, barn till hemarbetande mödrar som behövde avlastning, de syskonlösa barnen, de svåruppfostrade barnen samt de barn som uppfostras av hembiträden.

Det moderna fritidshemmets framväxt hade till en början ett syfte som påminner om arbetsstugan och eftermiddagshemmet. Återigen var det tal om vissa barn. Nu rörde det sig om barn vars föräldrar inte hade möjlighet att tradera de normer och värden som ansågs åligga dem. Detta på grund av att de förvärvsarbetade. Fritidshemmets uppdrag blev då att komplettera och samverka med hemmet för att förebygga att barnen växte upp under ogynnsamma förhållanden och att såväl barnen som föräldrarna skulle anamma en viss norm. Det var inte en borgerlig norm som i arbetsstugan eller eftermiddagshemmen, utan normen fastställdes av professionen på egen hand och kan därför inte specificeras. Utöver detta skulle barnen erbjudas en fritid som skulle motsvara barn till de högutbildade. Här ser vi att en jämlikhetstanke började växa fram.

I bakgrunden har det därtill visats att fritidshemmet, efter ett antal försök, samordnades med skolan och att tillsynsansvaret för fritidshemmet överfördes från socialtjänsten till skolverket. Med anledning av detta har en analys gjorts av kvalitetsbegreppet som kommit att forma den samtida skolpolitiken. Via analysen av kvalitetsbegreppet har jag illustrerat att det härstammar från en mål- och resultatstyrning som har sitt ursprung i den privata sektorn. Överförd till den skolpolitiska diskursen har det kommit att handla om styrning genom kunskapsmätningar, uppföljning av resultat, efterkontroll och jämförelser. Med fritidshemmets samordning med skolan i åtanke blir det då angeläget att analysera hur fritidshemsbarnet konstrueras i denna kontext. Vi har nämligen kunnat se att fritidshemsbarnet, genom de institutioner som redovisats, konstruerats för att uppnå ett större samhälleligt syfte. Vare sig det handlat om att fostra barn som kan ta sig ur fattigdom på egen hand i arbetsstugorna eller barn som kan växa upp och bli goda och arbetsdugliga samhällsmedborgare i eftermiddagshemmen har viljan alltid varit att uppnå ett samhälleligt syfte med de olika institutionerna. Frågan är var vi befinner oss nu. Hur har fritidshemsbarnet konstruerats efter fritidshemmets samordning med skolan och vilket är det samhälleliga syftet

med denna konstruktion? Det finns inte någon tidigare forskning som i vidare bemärkelse studerat detta område tidigare. Därmed önskar jag att med denna studie bidra till att öka kunskapsläget om hur fritidshemsbarnet konstruerats efter fritidshemmets samordning med skolan.

Det går att diskutera vilket material som är lämpligt att använda för att uppnå detta ändamål. Något som kommer att ske under rubriken urval. Så här långt kan vi konstatera att denna studie kommer att utgå från de statliga offentliga utredningar som föranlett de två senaste läroplanerna, Lpo 94 och LGR 11. Utöver dessa SOU kommer de färdiga läroplanerna och allmänna råd för kvalitet i fritidshem att användas som referens.

Syfte

Syftet med denna studie är att analysera hur fritidshemsbarnet har konstruerats efter fritidshemmets samordning med skolan. För att söka svar på denna fråga ska en diskursanalys göras av de statliga offentliga utredningar som föranlett de två senaste läroplanerna. De färdiga läroplanerna och allmänna råd för kvalitet i fritidshem kommer att användas som referens för att utröna om intentionerna i utredningarna uppfyllts.

Frågeställningar

- Hur konstrueras fritidshemsbarnet i SOU 1997:21?
- Hur konstrueras fritidshemsbarnet i SOU 2007:28?

Metodologiska och teoretiska ansatser

I denna studie används diskursanalys som både en metodologisk och teoretisk ansats. I det följande ska en generell definition ges av vad en diskursanalys utgör för att sedan gå vidare med att skildra hur Foucault definierar en diskurs. Avslutningsvis ska ett analysverktyg ur Foucaults verktygslåda presenteras. Detta verktyg ska nämligen användas för att komplettera den diskursanalys som kommer genomföras utifrån det valda materialet.

Diskursanalys

Att definiera vad en diskursanalys är och hur en sådan görs är en utmaning. En genomgång av litteratur inom området ger en bild av att det inte finns ett definierat sätt att göra en diskursanalys på. Snarare är det så att det finns olika tolkningar på hur en diskursanalys kan brukas.⁹⁷ Med detta sagt finns det däremot vissa kännetecken som är typiska för en diskursanalys. Ett av dem är att i en diskursanalys intresserar sig forskaren för språk. Språket ses nämligen som ett medel genom vilket världen konstrueras. Därigenom går det att säga att språket skapar vår verklighet.⁹⁸ Detta svarar däremot inte på vad en diskurs är. Även här finns det olika definitioner. Jørgensen och Phillips definierar diskurs som "*ett bestämt sätt att tala om och förstå världen (eller ett utsnitt av världen)*".⁹⁹ I en diskursanalys blir forskarens roll att analysera vad det är som sägs i en diskurs för att hitta olika mönster i utsagorna. Målet är inte att försöka hitta en verklighet som gömmer sig bakom diskursen.¹⁰⁰ Utan målet är att analysera vad, hur och varför utsagor yttras i en viss kontext. Detta eftersom diskurser även har en inkapslande funktion och dikterar vad som är tillåtet att uttrycka i en kontext och på så vis formar diskurser en form av sanning.¹⁰¹

Foucaults definition av diskurs

Foucaults definition av en diskurs är komplex. Han menade exempelvis att en diskurs är: "*en mängd utsagor i den mån de beror av samma diskursiva formation*".¹⁰² En diskurs kapslar således in en bestämd mängd utsagor. En diskursiv formation, eller en diskurs, i sin tur formas enligt Foucault i enlighet med ett visst antal regler som bidrar till en spridning av utsagor.¹⁰³ Foucaults intresse för diskurser stannade inte endast vid vilka mekanismer som bidrar till att

⁹⁷ Jørgensen, M-W & Phillips, L (2000). s. 7.

⁹⁸ Börjesson, M & Palmblad, E (2007). s. 10.

⁹⁹ Jørgensen, M-W & Phillips, L (2000). s. 7.

¹⁰⁰ A.a. s. 28.

¹⁰¹ Börjesson, M (2003). s. 21.

¹⁰² Nilsson, R (2008). s. 54.

¹⁰³ A.a.

diskurser sprids. Hans teori var att en diskurs formas lika mycket av vad den utesluter.¹⁰⁴ I boken *Diskursens ordning* tar Foucault upp några diskursiva uteslutningsmekanismer. Bland dessa kan tre nämnas. Den första är *förbudet*. Denna mekanism förklarade Foucault som begränsande i och med att den dikterade vad som fick och inte fick sägas inom en given diskursiv kontext. Han skrev vidare att det faktum att det finns ett förbud illustrerar vilken makt som finns i en diskurs.¹⁰⁵ Den andra är *motsättningen mellan förnuft och vansinne*. Denna mekanism kan förklaras med det som vi i vardagligt tal kan kalla för konspirationsteorier. Det finns en tydlig markör för vad som anses vara en vansinnig utsago och vad som kan accepteras som en resonabel sådan.¹⁰⁶ Den tredje är *viljan till sanning*. Foucault menade att viljan att hitta den rena och essentiella sanningen väger tyngre än de två först redovisade uteslutningsmekanismer. På så sätt utövar denna mekanism en makt över dem andra och slukar upp dem i sitt gravitationsfält.¹⁰⁷

Vad ska vi göra med denna vetenskap? Hur ska en diskursanalytiker förhålla sig till de teorier som stipulerar att en diskurs formas av vad den utesluter och hur den sprids. I syfte att skissa fram en form av metod skrev Foucault att principen inte var att avslöja dessa mekanismer för att finna vad en diskurs egentligen vill säga.¹⁰⁸ Det finns ingen tyst röst som kvävs under tyngden av alla dessa mekanismer som gallrar fram en diskurs. Analytikerns uppgift ligger inte i att försöka skala av diskursen för att ge den dess egentliga röst. Utan uppgiften är att förhålla sig till den diskurs som ligger framför denne. Att försöka hitta regelbundenheter i diskursen, att hitta dess gränser. Detta för att i slutändan försöka klargöra vad som bestämmer dess existens.¹⁰⁹

Biopolitik

Foucault intresse för diskurser låg inte endast i hur diskurser sprids och formas. Han ansåg att det även fanns en rädsla för den makt som finns i en diskurs. Denna rädsla återspeglas bland annat i de regler som skissats ovan. Dessa regler visar på att det finns en vilja att kontrollera diskursens spridning och formation.¹¹⁰ Foucault åsyftade vidare att diskurser har en inneboende makt att kunna producera och forma individer.¹¹¹ Ett maktperspektiv som kan

¹⁰⁴ A.a. s. 55.

¹⁰⁵ Foucault, M (1993). s. 7-8.

¹⁰⁶ A.a. s. 8-9.

¹⁰⁷ A.a. s. 13-14.

¹⁰⁸ A.a. s. 38.

¹⁰⁹ A.a.

¹¹⁰ Nilsson, R (2008). s. 64.

¹¹¹ Howarth, D (2007). s. 90-91.

nämnas i detta sammanhang är Foucaults teori om biomakt. Han betecknade denna makt som ett verktyg för att kontrollera livet från dess början. Detta för att säkerställa en ordnad utveckling av ett lands befolkningsstock avseende exempelvis födelser, dödlighet och hälsonivå. Denna makt utmynnar i det Foucault kallar för biopolitik. En politik som syftar till att förvalta människors liv och lägga det till rätta.¹¹² Det är en prekär uppgift att försöka beskriva hur denna biopolitik opererar i realiteten. Foucaults definitioner av denna är svepande och svårtydda. Med detta sagt går det ändå att dra en slutsats av hans teorier där en biopolitik kan sägas bruka fler verktyg än lagen för att kontrollera befolkningen och forma den i önskad riktning. Foucaults mening var nämligen den att biopolitiken, eller biomakten, lutade sig mot att verkställa en norm. Detta genom att konstant mäta, jämföra och uppskatta för att fösa in livet i en preciserad norm.¹¹³

Så här långt undrar läsaren eventuellt vad denna politik har för slutdestination. Vad vill biopolitiken uppfylla för syfte? Det går inte att peka på något absolut svar på denna fråga utifrån Foucaults verk. Däremot går det i detta sammanhang nämna vad Foucault kallade för blodssamhället och könssamhället. För Foucault menade nämligen att vi tidigare haft ett samhälle där blodet fyllde en symbolisk och instrumentell funktion i den bemärkelsen att blodet avgjorde ens börd och därigenom ens tillhörighet. Blodet skulle därför bevaras och inte beblandas hur som helst.¹¹⁴ Foucault menade vidare att vi har rört oss bort från blodsamhället och befinner oss i ett könssamhälle. Detta karakteriserar han som ett samhälle där kroppen eller livet är satt under förvaltning i syfte att stärka människoarten och försäkra dess fortsatta existens.¹¹⁵ Med hänvisning till detta och det ovan angivna går det att bilda sig en uppfattning att biopolitikens huvudsyfte är att bidra till mänsklighetens fortsatta existens fast med förbehållet att människoartens bestånd utvecklas i enlighet med vissa fixerade normer.

Urval

Föremålen för kommande analys är de statliga offentliga utredningar som föranlett de två senaste läroplanerna. Eller närmare sagt SOU 1997:21 och SOU 2007:28. Det går att diskutera om dessa två utredningar är tillräckliga för att få en samlad bild av hur fritidshemsbarnet har konstruerats efter fritidshemmets samordning med skolan. Det kan argumenteras för att empirin bör utökas till att omfatta fackliga texter, andra statliga utredningar, propositioner, interpellationsdebatter, tidningsartiklar, remissvar osv. Men jag

¹¹² Foucault, M (2002). s. 141.

¹¹³ A.a. s. 144-145.

¹¹⁴ A.a. s. 147-148.

¹¹⁵ A.a.

anser att dessa två ger tillräckligt med stoff för att uppnå studiens syfte. Detta med hänvisning till att SOU 1997:21 tillkom efter att arbetet med Lpo 94 var klart och att den höll på att implementeras i landets skolor.¹¹⁶ Syftet med utredningen var att följa upp regeringens beslut att integrera förskoleklassen, skolan och skolbarnomsorgen med ett samlat måldokument för dessa verksamheter. Denna åtgärd ansågs skapa en helhetssyn på dessa skilda verksamheter.¹¹⁷ I och med att SOU 1997:21 tillkom efter att regeringen beslöt att fritidshemsverksamheten skulle integreras med skolan är denna utredning adekvat att analysera för att fylla studiens syfte. Den innehåller såväl regeringens som utredarnas och de sakkunnigas syn på de olika verksamheterna och därmed även de barn som de inhyser. På samma sätt ger SOU 2007:28 en bild av vad regeringen och sakkunniga har för syn på de olika verksamheterna och vad målet var med en ny läroplan. Genom den diskurs som utredningar ger uttryck för går det att analysera konstruktionen av fritidshemsbarnet. Därutöver har de färdiga läroplanerna och allmänna råd för kvalitet använts som referens för att undersöka om intentionerna i utredningarna uppfyllts.

Tillvägagångssätt

De utvalda texterna i denna studie utgör en beståndsdel i den diskurs som har format fritidshemsbarnet efter fritidshemmet samordning med skolan. Analysen av dessa texter har som fokus att hitta regelbundenheter i de utsagor som manifesteras. Detta för att i sin tur synliggöra konstruktionen av fritidshemsbarnet. De utvalda texterna har som redan nämnts utgjorts av två statliga offentliga utredningar som föranlett de två senaste läroplanerna. Utöver dessa har allmänna råd för kvalitet och de färdiga läroplanerna använts som referens för att undersöka om intentionerna i de statliga offentliga utredningarna uppfyllts. I analysen har de valda texterna valts att presenteras var och för sig för att på ett systematiserat sätt kunna urskilja de diskursiva formationer som varje utredning ger uttryck för. Jag har tagit avstamp i varje SOU:s kommittédirektiv för att senare gå vidare med att analysera själva utredningen och jämföra denna med den färdiga läroplanen och allmänna råd för kvalitet i fritidshem. Denna arbetsgång har använts för att analysera båda utredningar med undantaget att allmänna råd för kvalitet i fritidshem endast använts som referens i arbetet med att analysera SOU 1997:21. Detta med anledning av att det nya allmänna rådet för kvalitet i fritidshem i skrivande stund är under revidering för att anpassas till Lgr 11.

¹¹⁶ SOU 1997:21. s. 136-137.

¹¹⁷ A.a. s. 34

Analys

Analysen har valts att genomföras på följande vis. Varje SOU presenteras och analyseras var och för sig. Inledningsvis görs en analys av kommittédirektiven för att senare gå vidare med själva utredningen och jämföra denna med den färdiga läroplanen och allmänna råd för kvalitet i fritidshem. Som nämnts ovan är det nya allmänna rådet för kvalitet i fritidshem som ska tillämpas utifrån Lgr 11, i skrivande stund under revidering. Därför används denna text endast i analysen av SOU 1997:21.

Kommittédirektiv till SOU 1997:21

Som nämnts tidigare tillsattes denna utredning för att skapa ett samlat måldokument för förskoleklassen, den obligatoriska skolan och skolbarnomsorgen. I direktiven till utredningen kan vi se att motiven till att skapa ett samlat dokument var, förutom de redan angivna, bland annat att det ansågs att en harmonisering av de olika verksamheterna skulle kunna bidra till en ökad kvalitet i utbildningen. Detta genom att skolan, skolbarnomsorgen och förskolan skulle ta del av varandras pedagogiska förhållningssätt och kunskaper för att forma en helhetssyn på barns lärande och utveckling.¹¹⁸ Detta uttrycks i utredningen enligt följande:

Barn bemöts på olika sätt i förskolan och skolan. Skolans sätt att arbeta – framför allt under de första viktiga skolåren – bör i ökad utsträckning ta intryck av förskolans arbetssätt.

Förskolepedagogiken kan bidra till att höja kvaliteten under skolans första år. Olika kunskaper om barns sociala förutsättningar, utveckling och lärande skall mötas i undervisningen, som skall utgå från det enskilda barnet. Barns tidiga beredskap att lära skall fångas upp och tas till vara redan i förskolan. Varje barn skall bli bemött på dess individuella utvecklingsnivå. Detta är utgångspunkter som bör sätta sin prägel på arbetssättet under hela förskole- och skoltiden och där skolan har mycket att lära av förskola och skolbarnsomsorg. Samtidigt är det viktigt att förskolan tar tillvara barnets vilja att lära sig och därvid tar intryck av skolans pedagogik exempelvis när det gäller att läsa och skriva.¹¹⁹

Vad direktivet berättar är att skolan som verksamhet kan dra nytta av förskolans och skolbarnomsorgens kunskaper om barns lärande och sociala utveckling och använda dessa för att anpassa undervisningen till barnens individuella förutsättningar och utvecklingsnivå. Förskolan i sin tur bör omfamna barns vilja och nyfikenhet att lära sig och bruka skolans pedagogik så att barn får möjlighet att stärka sin läs- och skrivutveckling redan från tidig ålder. Kommittédirektivet uttrycker alltså att de olika verksamheternas kunskaper om barn

¹¹⁸ A.a. s. 136

¹¹⁹ A.a.

och deras kognitiva och sociala utveckling ska harmoniseras för att utveckla en helhetssyn på barnens lärande och därigenom öka kvaliteten i utbildningen. Ett led i detta arbete var att skapa ett samlat måldokument för de olika verksamheterna. Men hur skulle denna harmonisering ta form i verkligheten och vilken innebörd skulle den få för fritidshemmet? För att söka svar på dessa frågor får vi vända oss till själva utredningen, Lpo 94 och de allmänna råden för kvalitet i fritidshem.

SOU 1997:21

I utredningen målas det upp en bild av ett samhälle med en hög förändringstakt som ställer krav på dess medborgare att vara anpassningsbara och kreativa. Det står bland annat att:

En viktig kärna i all pedagogik är att öppna upp för varje barns inneboende möjligheter till kreativitet och skapande. Barnomsorgen och skolan måste skapa situationer och ge öppningar för ständigt nya upptäckter, som stimulerar barns vilja att ställa egna frågor och söka egna svar. Att ta tillvara barns naturliga sinnlighet och nyfikenhet i alla aspekter av lärande ökar barns upptäckarlust och tillit till egen förmåga. Att möta, medverka och utveckla ett framtida sammansatt och informationsintensivt samhälle kommer att kräva vuxna med tilltro till egen skaparkraft.¹²⁰

Det barn vi möter här är inget passivt barn som lydigt väntar på att få motta information av en kunskapsförmedlare. Det barn som konstrueras här ses som kompetent och nyfiken nog att driva sitt eget lärande, men det behöver verksamheter som kan ge utrymme för detta. I detta hänseende blir skolan och barnomsorgens uppgift att ta tillvara barnens lust att vilja lära sig och stimulera dem till att bli autonoma, kreativa och anpassningsbara samhällsmedborgare som kan orientera sig i samt utveckla ett ständigt föränderligt och informationsintensivt samhälle. Här görs det ingen skillnad på skolbarnet, förskoleklassbarnet eller fritidshemsbarnet. Det ställs samma krav och önskemål på alla barn. Utredarna insåg däremot att de olika verksamheterna bar med sig olika syn på vad barnet är och ska bli och att detta skulle kunna utgöra ett hinder för en integrerad verksamhet. Därför sågs det som angeläget att utreda vad verksamheterna hade för syn på bland annat barnet och dess lärande. Detta formulerades i utredningen enligt följande:

Frågor som är viktiga för den fortsatta uppbyggnaden och som i dag för många upplevs som oklarheter och hinder är viktiga att angripa och bearbeta på alla nivåer. En sådan fråga som framträder allt tydligare är synen på barns kunskap, kunskapsformer och lärande. En annan lika

¹²⁰ A.a. s. 13.

viktig fråga är de professionellas kompetens, liksom ledningsfrågorna. Kommittén menar att det är angeläget att analysera och överväga de professionellas kompetens och utbildning för att arbeta i integrerad verksamhet.¹²¹

Det fanns alltså en medvetenhet hos utredarna om att de olika verksamheterna hade olika syn på barns kunskap och lärande. För att undanröja detta hinder och åstadkomma en gemensam syn på barnet och dess lärande valdes det att undersöka vad dessa olika synsätt inbegriper. Detta ledde fram till att utredarna valde att presentera två barnsyn. Det ena som de benämnde som *Barnet som natur* och det andra som *Barnet som kultur- och kunskapsåterskapare*. Utredarna ansåg att den förstnämnda synen företräddes av förskolan medan det sistnämnda företräddes av skolan.¹²² Konstruktionen av barnet som natur hade enligt utredarna sin grund i barnpsykologin och byggde på en syn där allt sågs finnas i barnet. Det gällde bara att stimulera barnet till att utvecklas, fast detta skulle ske under stor frihet.¹²³ Vidare menade utredarna att barnomsorgen kännetecknas av ett helhetstänk om barnet där aspekter som hygien, vila och avkoppling haft lika stor pedagogisk betydelse i verksamheten som allt annat.¹²⁴ Barnet som kultur - och kunskapsåterskapare å andra hand bygger på en grund där skolans uppgift ses som att förmedla det kultur och kunskapsstoff som anses vara nödvändiga för att upprätthålla samhällets produktion. Stoffet skulle alltså traderas till barnen så att de kunde tillgodogöra sig detta för att kunna göra nytta för samhället.¹²⁵ Men vad säger allt detta om fritidshemsbarnet? I princip ingenting, såvida utredarna inte menar att det ska gå att läsa in fritidshemsbarnet i barnet som natur. Varför väljer då utredarna att i så fall endast anknyta denna syn till förskolan? Detta är tämligen märkligt då utredarna skriver följande:

För att uppnå en långsiktig utveckling av förskolans och skolans pedagogiska arbete måste ett förändringsarbete ta sin utgångspunkt i en gemensam syn på barnet, på kunskap och lärande. Ett sådant förändringsarbete förutsätter en medveten strävan efter att nå en verklig mötesplats. En mötesplats där förskola och skola omfattar en liknande syn på det lärande barnet, pedagogens roll och på det pedagogiska arbetet, och som bygger på en gemensam värdebas. Att på sikt uppnå ett sådant möte är fullt möjligt. Ett gemensamt måldokument till grund för den pedagogiska verksamheten i förskolan, skolan och fritidshemmet kan vara ett första steg i ett sådant utvecklingsarbete. Detta är dock inte nog, måldokumentet kräver ett levande samtal kring

¹²¹ A.a. s. 52.

¹²² A.a. s. 55-56.

¹²³ A.a. 56-57.

¹²⁴ A.a. s. 57.

¹²⁵ A.a. s. 58.

grundläggande centrala begrepp för verksamheten och hur dessa ska och kan ta gestalt i praktiken.¹²⁶

En förutsättning för att en förändring av det pedagogiska arbetet ska ske är alltså att en gemensam syn bildas på barnet, dess lärande, den pedagogiska professionen och det pedagogiska arbetet. Ett samlat måldokument anses kunna bidra till att diskussioner förs om hur denna ambition ska bli till verklighet. Men varför väljer då utredarna att endast ta förskolan och skolans barnsyn i beaktande om en gemensam syn på barnet är det som eftersträvas? Menar utredarna att det inte råder en särskild syn på barnet inom fritidshemmet eller anser de att det ändå måste till en gemensam syn på barnet och att en noggrannare utredning av fritidshemsbarnet därmed inte är nödvändig att göra? Det går inte att finna några definitiva svar på dessa frågor i utredningen. Vad som går att utläsa från allt detta är däremot en vilja att till varje pris integrera skola, förskoleklass och skolbarnomsorgen. Utredarna skriver nämligen att:

En integration mellan skola och skolbarnomsorg och en förskoleverksamhet, som är en del av skolväsendet, innebär att olika traditioner för lärande och undervisning kan mötas. Möten mellan traditioner är konfliktfyllda. Det handlar inte om att skapa kompromisser för att kunna bibehålla skilda traditioner, språk och förhållningssätt; det handlar om att mot gemensamma mål ta vara på olika kunskaper och erfarenheter och att utveckla nya synsätt och en ny praktik.¹²⁷

Målet med en integrering av de olika verksamheterna var alltså inte att de skulle behålla sitt kulturarv och sin syn på barnet och dess lärande. Målet var att de olika verksamheterna skulle använda sina tidigare erfarenheter och kunskaper för att forma ett nytt och gemensamt pedagogiskt synsätt som kan användas för att uppnå läroplansmålen. Med hänvisning till det ovannämnda ansågs det att detta synsätt bör betrakta barnet som nyfiket och kompetent nog att driva sitt lärande. Pedagogens uppgift ska vara att ge utrymme för barnets vilja och lust att lära och stimulera det. Detta föranledde att utredarna lade fram ett antal förslag på förändringar i Lpo 94. Förändringar som syftade till att hitta sudda ut de begrepp som gav uttryck för gamla strukturer och traditioner. Detta för att skapa nya begrepp som kunde möjliggöra utredarnas vilja att skola, skolbarnomsorg och förskoleklassen skulle bilda en gemensam syn på barnet, dess lärande, professionen och det pedagogiska arbetet. I nästa

¹²⁶ A.a. s. 60-61.

¹²⁷ A.a. s. 74-75.

kapitel ska jag redogöra för vissa av dessa förslag och jämföra dem med den färdiga läroplanen för att ta reda på om förslagen genomfördes.

Från SOU 1997:21 till Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet

Bland de förslag till förändringar i Lpo 94 som utredarna lyfte fram ska de förslag på ändringar av begrepp som traditionellt sätt varit starkt knutna till skolan som verksamhetsform nämnas. Exempelvis föreslogs det att begreppet, elev-eleven skulle ändras till barn och unga, alternativt individ-individen. Elev skulle endast användas i de fall läroplantexten endast hänvisade till skolundervisning. Begreppet undervisning skulle i stor utsträckning ersättas med verksamhet. Det föreslogs även att lärare skulle ersättas med pedagog.¹²⁸ Dessa ändringsförslag var ett led i utredarnas vilja att sudda ut de vattentäta skott som finns mellan verksamheterna och möjliggöra dem att samlas kring nya begrepp som skulle kunna delas gemensamt. Som exempel på de föreslagna ändringarna kan lydelsen: *"Undervisningen i skolan skall vara icke-konfessionell"* nämnas. Det föreslogs att denna skulle bytas ut mot: *"Verksamheten i skolan skall vara icke konfessionell"*.¹²⁹ Ett annat exempel är att elev skulle bytas ut mot individ i lydelsen: *"Skolans uppgift är att låta varje enskild elev finna sin unika egenart och därigenom kunna delta i samhällslivet genom att ge sitt bästa i ansvarig frihet."*¹³⁰ En jämförelse med den färdiga läroplanen visar att dessa två förslag inte godtog och att begreppen skola och elev behölls i läroplantexten.¹³¹

Under rubriken kunskap föreslogs det därutöver att stycket om mål att sträva mot skulle ändras från: *"Skolan skall sträva efter att varje elev"* till: *"Den samlade pedagogiska verksamheten för barn och unga 6-16 år skall sträva efter att varje individ"*.¹³² Utredarna kommenterade detta förslag med att skriva följande: *"Under rubriken anges att samtliga pedagogiska verksamheter omfattas av "Mål att sträva mot" för att det inte ska råda någon tveksamhet därom"*.¹³³ Därtill föreslogs det att stycket om mål att uppnå i grundskolan skulle ändras från: *"Skolan ansvarar för att varje elev efter genomgången grundskola"* till: *"Den samlade pedagogiska verksamheten för barn och unga 6-16 år skall tillse att varje individ*

¹²⁸ A.a. s. 89.

¹²⁹ A.a. s. 91.

¹³⁰ A.a.

¹³¹ Lpo 94. s. 3.

¹³² SOU 1997:21. s. 105-106.

¹³³ A.a. s. 106.

långsiktigt uppnår följande mål".¹³⁴ Utredarna kommenterade detta förslag med att skriva: "*Begreppet "grundskola" är ändrat till "skola" i rubriken eftersom målen omfattar de samlade pedagogiska verksamheterna vilket också klargörs i läroplanens inledning*".¹³⁵ Även dessa förslag ogillades till förmån för de tidigare lydelseerna. Vad denna motvillighet illustrerar är den starka norm som skolan utgör i jämförelse med fritidshemmet. Det var alltså inte gångbart att ändra sedvanliga begrepp som skola och elev för att underlätta en integration av de olika verksamheterna. Att därtill inte tillåta att de samlade verksamheterna tar ett gemensamt ansvar för att barnen uppnår målen visar att regeringen inte var beredd att lägga över huvudansvaret för barnens måluppfyllelse på någon annan verksamhet än skolan.

De begrepp som emellertid valdes att ändras på var de som illustrerade en annan syn på lärande än den som fanns i den tidigare versionen av Lpo 94. Lydelsen: "*Förmedla kunskaper*" ändrades på så vis till: "*Främja lärande*" och denna lydelse behölls i den slutliga versionen av Lpo 94.¹³⁶ Utredarna kommenterade denna ändring med att skriva följande:

Förmedla kunskaper" har ersatts med "främja lärande" eftersom undervisningsbegreppet vidgats.

Barns lärande sker ständigt genom deras egna aktiviteter som t.ex. i leken och skapandet vilket här betonas.¹³⁷

Vad detta ger uttryck för är den syn som nämnts tidigare där barnet ses som kompetent nog att vara autonom i sitt lärande och där pedagogens uppgift blir att ge utrymme för detta. En annan lydelse som visar på detta mönster och som bibehölls i den slutliga versionen av Lpo 94 finns att hitta under kapitlet skolans uppdrag där det tidigare stod: "*En harmonisk bildningsgång omfattar inslag av såväl manuellt som intellektuellt arbete*". Detta ändrades till "*En harmonisk utveckling och bildningsgång omfattar möjligheter att pröva, utforska, tillägna sig och gestalta olika kunskaper och erfarenheter*." Syftet med denna ändring var enligt utredarna att inkorporera barnomsorgens perspektiv på lärande som till stor del bygger på skapande och kreativitet.¹³⁸ Här ser vi återigen en beskrivning av det kompetenta barnet som har lust till att lära och bör ges utrymme till att få utlopp för detta genom att pröva och utforska.

¹³⁴ A.a. s. 107.

¹³⁵ A.a. s. 108.

¹³⁶ Lpo 94. s. 6.

¹³⁷ SOU 1997:21. s. 99.

¹³⁸ A. a.

Implikationer för fritidshemsbarnet

Om vi går tillbaka till utredningens mål finner vi att ambitionen var att de olika verksamheterna skulle ändra sina gamla identiteter. Detta för att ge plats åt en ny, gemensam sådan vars ryggrad utgjordes av läroplansmålen och där målet var att ta tillvara och stimulera barnets lust och vilja att lära sig för att fostra medborgare som kan orientera sig i samt utveckla ett informationsintensivt och föränderligt samhälle. För att åstadkomma detta mål fordrades det en annan syn på barnet än den som skolan traditionellt gett upphov till, där läraren ska tradera ett kunskapsstoff till barnen. Barnomsorgens syn på barnet som natur behövde fusioneras med skolans syn på barnet som kultur- och kunskapsåterskapare för att skapa en ny gemensam syn på barnet och dess lärande. Denna vision uppnåddes delvis i samband med att vissa begrepp som ger uttryck för barnet som kultur- och kunskapsåterskapare ersattes med begrepp som kan hänföras till barnet som natur. En barnsyn som har sin hemvist inom barnomsorgen. Men samtidigt behölls lydelse och begrepp som gav uttryck för en diskurs som kan relateras till barnet som kultur- och kunskapsåterskapare. Därutöver valde regeringen att inte låta de samlade pedagogiska verksamheterna att ta ett gemensamt ansvar för barnens måluppfyllelse. Huvudansvaret för detta lades på skolan. Därmed går det att säga att skolan fortfarande var avsedd att utgöra navet i systemet och att såväl fritidshemmets verksamhet som barnsyn på så sätt fick en underordnad ställning i förhållande till skolan.

Allmänna råd för kvalitet i fritidshemmet

Innan en analys av konstruktionen av fritidshemsbarnet görs utifrån de allmänna råden för kvalitet i fritidshem görs bör en definition ges av vad detta dokument är. De allmänna råden utgår från skollagen, Lpo 94 och andra författningar som behandlar fritidshemmet. Råden behandlar dessa författningar i syfte att vägleda de verksamma i fritidshemmet i hur de ska tillämpas.¹³⁹ Inom ramen för den analys som ska genomföras ska endast kapitlet om arbetet i fritidshemmet brukas. De övriga kapitlen behandlar endast de strukturella faktorerna kring fritidshemmet, såsom ledning och lokaler. Därmed är de inte så fruktbara att använda för att fylla studiens syfte.

Fritidshemmets uppdrag

Ett av målen med SOU 1997:21 var att harmonisera fritidshemmet, eller skolbarnomsorgen som det benämndes i utredningen, med skolan för att bland annat skapa en helhetssyn på

¹³⁹ Skolverket (2007). s. 9.

barnets utveckling och dess lärande. Detta nämns även i de allmänna råden fast i följande termer:

Enligt skollagen skall fritidshemmet komplettera skolan. Fritidshemmet kompletterar skolan tidsmässigt genom att verksamheten pågår under den skolfria delen av dagen och året. Skolan och fritidshemmet ger barnen delvis olika kunskaper och erfarenheter och kompletterar därmed varandra. Fritidshemmet kompletterar även skolan genom möjligheten att erbjuda andra aktiviteter och genom att tyngdpunkten i verksamheten är en annan. Fritidshemmet är ett viktigt komplement till skolan för att skapa mångsidighet, helhet och kontinuitet i barns utveckling och lärande.¹⁴⁰

Genom att vara ett komplement till skolan anses fritidshemmet kunna skapa kontinuitet och helhet i barnets lärande och utveckling. Detta genom att dels komplettera skolans verksamhet tidsmässigt dels att erbjuda barnen andra former av kunskaper och erfarenheter. Vad dessa erfarenheter och kunskaper är förtydligas längre ner där det står att:

Fritidshemspersonalen kan med sin kompetens tillföra ytterligare perspektiv. Med sin mer uttalade inriktning på barns sociala utveckling, välbefinnande, omsorg och på gruppen och dess sociala liv kan personalen i fritidshemmet vara ett värdefullt komplement i till exempel elevvårdsarbetet och i arbetet med att förebygga mobbning, trakasserier eller andra problem som kan uppstå inom barngrupper. Fler barn än de som är i fritidshemmet får då del av kompletterande pedagogiska metoder och innehåll.¹⁴¹

Följaktligen ligger tyngdpunkten i fritidshemmets verksamhet i att inrikta sig på barns sociala utveckling, välbefinnande, och sociala liv. Vad detta visar på är att komplementet består till stor del i att fritidshemmets verksamhet ska förbättra barnens sociala tillvaro. Men detta svarar inte på hur fritidshemmets bidrar till att skapa helhet i barnens lärande. För att skapa förståelse för detta måste vi söka oss till följande citat där det uttrycks att:

En helhetssyn på barns utveckling bygger på insikten att olika sidor av barns utveckling och lärande hör ihop och påverkar varandra. Till exempel kan ett barns självkänsla stärkas om det känner sig tryggt i en grupp och har utvecklat tillit till kamrater och vuxna. Självkänslan påverkar i sin tur barnets förmåga att lära. Barns sociala och känslomässiga utveckling påverkar således den intellektuella utvecklingen och omvänt. Studier har visat att barns sociala status i gruppen har ett visst samband med deras skolprestationer och skolanpassning. Att trivas och må bra är möjligt i en miljö fri från stress där barn kan känna tillit, lugn, lust och nyfikenhet. Fritidshemmet förenar

¹⁴⁰ A.a. s. 22

¹⁴¹ A.a.

omsorg och pedagogik och kan därigenom vara ett stöd för barnets fysiska, intellektuella, sociala och emotionella utveckling¹⁴²

Fritidshemmets verksamhet som förenar omsorg och pedagogik och har en helhetssyn på barnets utveckling anses sålunda kunna bidra till att stärka barnens självkänsla och få dem att känna sig trygga i en grupp. Med hänvisning till forskning vill författarna till de allmänna råden betona att detta är en förutsättning för att barnen ska kunna prestera bättre och trivas i skolan. Men hur väl överensstämmer detta med SOU 1997:21:s intentioner att fritidshemmet och skolan skulle skapa en gemensam barnsyn och undanröja gamla identiteter för att skapa en ny? Här ges det endast en beskrivning av hur fritidshemmets verksamhet kan bidra till att barnen presterar bättre i skolan för att den kompletterar skolans verksamhet med sin helhetssyn på barnets lärande och utveckling. I och med det hålls de olika verksamheternas barnsyn åtskilda och en underordning skapas där fritidshemmets barnsyn anses komplettera skolans. I kombination med regeringen ovilja att ändra på begrepp som kunde möjliggöra en gemensam syn på barnet och ett gemensamt ansvar för dess uppfyllelse av läroplansmålen kan det även sägas att detta haft en direkt effekt på fritidspedagogens yrkesroll och position. Pedagogens uppgift är att följa barnet och vad samhället vill med det. Om fritidshemmets uppdrag är att komplettera skolan och skolan har huvudansvaret för att barnen uppnår läroplansmålen ges ämnesläraren en överordnad position i förhållande till fritidspedagogen. För sin fortsatta existens återstår det endast då för fritidspedagogen att använda sin kompetens inom bland annat omsorg och pedagogik och sin helhetssyn på barnets lärande och utveckling för att bidra till att stödja ämneslärarens uppdrag.

Sammanfattning

SOU 1997:21 tillsattes i syfte att skapa ett måldokument som kunde harmonisera förskoleklassen, skolan och skolbarnomsorgen. Det ansågs att en fusion av de olika verksamheternas kunskaper om barn och deras kognitiva och sociala utveckling kunde skapa en helhetssyn på barns lärande och därigenom öka kvaliteten i utbildningen. I utredningen beskrivs det att framtidens medborgare måste vara självständiga, kreativa och anpassningsbara nog för att kunna orientera sig i ett föränderligt och informationsintensivt samhälle. För att detta ska bli verklighet måste en barnsyn skapas där barnets vilja och lust att lära tas tillvara och stimuleras av de verksamma i skolan. Barnet måste ges utrymme att pröva och skapa sig fram till kunskap för att därigenom bli autonoma i sitt lärande. Utredarna insåg att för att denna barnsyn skulle realiseras inom skolan var de olika verksamheterna tvungna

¹⁴² A.a. s. 23-24.

att överge sitt kulturarv och skapa en ny identitet som skulle bygga på en gemensam barnsyn.. Det gjordes alltså ingen skillnad på förskolebarnet, skolbarnet och fritidshemsbarnet. En och samma barnsyn skulle råda för att uppnå målet om att skapa självständiga och kreativa medborgare som skulle verka i det framtida samhället. Men detta fullföljdes inte hela vägen då förslag på ändringar av begrepp som kan hänföras till skolans syn på barn som kultur- och kunskapsåterskapare behölls. Därtill uteslöts lydelse som skulle tillåta att de samlade pedagogiska verksamheterna delade på ansvaret att barnen uppnår läroplansmålen. Med detta visade regeringen att de inte var redo att låta någon annan verksamhet än skolan vara huvudansvarig för att barnen uppnår läroplansmålen. Detta har påverkat utredarnas intentioner med att möjliggöra för de olika verksamheter att bilda en gemensam barnsyn och har i sin tur återspeglat sig på hur fritidshemmets uppdrag beskrivs i de allmänna råden. Uppdraget beskrivs som att fritidshemmet, genom sin helhetssyn på barnets utveckling, ska utgöra ett komplement till skolan för att därigenom bidra till att barnen presterar bättre i skolan. Inte att skolan och fritidshemmet ska bilda en gemensam syn på barnets lärande och utveckling och ta ett gemensamt ansvar för att det uppnår läroplansmålen. Ett hierarkiskt förhållande skapas därigenom som placerar fritidshemmets barnsyn i underordning. Detta kan även sägas ha haft en inverkan på fritidspedagogens yrkesroll genom att den fått ett kompletterande uppdrag i relation till ämnesläraren. Ett uppdrag där fritidspedagogens kompetens och helhetssyn på barnets utveckling och lärande ska utgöra ett komplement till ämneslärarens men där ämnesläraren har huvudansvaret för att barnen uppnår läroplansmålen. Därigenom placeras såväl fritidshemmets barnsyn som fritidspedagogen i en underordnad position.

Kommittédirektiv till 2007:28

I direktiven framställs ett scenario där professionen har haft svårt med att förstå målsystemet i Lpo 94. Att ha ett system där det både finns mål att sträva mot och mål att uppnå har, enligt regeringen, gjort målsystemet svårbegripligt och därmed försvårat dess implementering.¹⁴³ Vidare menar regeringen att det inte är tillräckligt att ha mål vid endast årskurs 5 och 9. Det bör införas fler måltillfällen i syfte att vägleda lärarna vid planeringen av deras verksamhet och därigenom uppnå större likvärdighet i skolresultaten. Mål vid fler tillfällen ger en grund för en bättre uppföljning av resultaten. Enligt direktiven möjliggör detta att material kan samlas in för att analysera hur måluppfyllelsen kan förbättras.¹⁴⁴ Redan med detta anges huvudproblemen som utredningen syftar till att lösa. Men för att vara tydlig kan följande citat sammanfatta regeringens direktiv till utredaren:

¹⁴³ SOU 2007:28. s. 373.

¹⁴⁴ A.a.

En särskild utredare skall se över hur mål- och uppföljningssystemen för grundskolan och motsvarande skolformer kan stärkas och utvecklas för att kvaliteten i utbildningen skall förbättras. Avsikten med översynen är att bidra till ökad måluppfyllelse genom att skolans uppdrag görs tydligare.¹⁴⁵

Vad detta indikerar är att uppdraget med denna utredning skiljer sig stort från uppdraget i SOU 1997:21. Där var målet att skapa ett samlat måldokument för förskoleklassen, skolan och skolbarnomsorgen där ansvaret för att barnen uppnår läroplansmålen skulle vara gemensamt. Detta för att möjliggöra en harmonisering av dessa verksamheters syn på barnets lärande och utveckling för att därigenom uppnå högre kvalitet i utbildningen och fostra medborgare som kan verka i ett föränderligt och informationsintensivt samhälle. I denna utredning däremot anses det att högre kvalitet i utbildningen kan uppnås genom att se över mål- och uppföljningssystemet och göra skolans uppdrag tydligare. Fokus för utredningen ligger till följd därav på att uppnå högre måluppfyllelse och detta ter sig vara ett självändamål med utredningen. Därutöver nämns det i ovanstående citat att mål- och uppföljningssystemet ska ses över för grundskolan och motsvarande skolformer. Vad menar regeringen med detta? Fritidshemmet är inte en skolform och har inga uppnåendemål för barnen. Vad har då fritidshemsverksamheten för ansvar beträffande en ökad måluppfyllelse? Regeringen förefaller ha funderat över denna fråga och uppdrar utredaren att:

...lämna förslag till vilka justeringar som bör göras i läroplanen (Lpo 94) till följd av utredarens förslag till förändringar av målsystemet. Utredaren skall i detta sammanhang analysera konsekvenserna för samtliga verksamheter som omfattas av Lpo 94, dvs. grundskolan, övriga obligatoriska skolformer, förskoleklassen och fritidshemmet, samt i sitt förslag beakta samtliga dessa skol och verksamhetsformers behov.¹⁴⁶

Vad en analys av konsekvenserna som utredarens förslag till justeringar i Lpo 94 till följd av förändringen av målsystemet har för betydelse för fritidshemsbarnet är oklart. Men själva omständigheten där regeringen prioriterar en översyn av mål- och uppföljningssystemet visar på en hållning där barnet hamnar i periferin. Det visas nämligen inget intresse för barnet utan fokus ligger på att laga ett trasigt system. Fast i detta uppenbarar sig ändå en syn på vad barnet ska bli. Denna syn består i att barnet, med hjälp av det nya systemet, ska leverera resultat, det ska nå högre måluppfyllelse till varje pris. Dock återstår frågan, vad har detta för

¹⁴⁵ A.a. s. 365.

¹⁴⁶ A.a. s. 376.

betydelse för fritidshemsbarnet? Det har exempelvis inte specificerats vilket ansvar fritidshemsverksamheten har för att barnen ska uppnå läroplansmålen och hur detta ska mätas. I analysen av de allmänna råden och Lpo 94 visades det att fritidshemmet endast ska komplettera skolan och att regeringen inte tillät någon annan verksamhet än skolan ha huvudansvaret för barnen när läroplansmålen. Vad återstår det då för ansvar för fritidshemmet att ta gällande barnens lärande och måluppfyllelse? För att söka svar på denna fråga får vi vända oss till utredningen och dess förslag. Innan vi når dit ska det nämnas att utredarens uppdrag enligt regeringen inte var göra om Lpo 94 i grunden. Regeringen skriver:

Utredarens uppdrag innebär inte att en genomgripande översyn av innehållet i Lpo 94 skall göras. Skolans uppdrag, som det uttrycks i dagens styrdokument, är således oförändrat.¹⁴⁷

Det är tämligen märkligt att regeringen nämner att skolans uppdrag är oförändrat då de samtidigt begär utredaren att göra skolans uppdrag tydligare. Det återstår att se hur utredaren tillämpar dessa tvetydiga direktiv.

SOU 2007:28

Till en början kan det konstateras att denna utredning inte avser att ge färdiga förslag på hur Lpo 94 ska ändras för att förbättra målsystemet. Utredaren menar att denna uppgift skulle vara för omfattande och skriver:

Enligt direktiven skall jag föreslå justeringar i läroplanen till följd av föreslagna förändringar i målsystemet. Enligt min bedömning krävs dock stora innehållsliga förändringar i dagens läroplan. Dessa bedöms som så omfattande att de inte kan hanteras inom denna utrednings uppdrag. Därför är det inte rimligt att endast föreslå mindre justeringar i läroplanen. Av detta skäl redovisas endast skissartat hur de övergripande målen bör kunna se ut.¹⁴⁸

Utredaren ämnar alltså att endast skissa på förslag på hur läroplanens målsystem kan förändras för att uppnå en högre måluppfyllelse. Därmed är det inte klart vem eller vilka det är som ska författa de slutliga förslagen på förändringar. Därutöver skriver utredaren att:

"I läroplanens första kapitel anges skolans värdegrund och uppdrag. Det kan inte anses ligga i mina direktiv att ha synpunkter på innehållet i det kapitlet. Min bedömning koncentreras därför till kapitel 2 i Lpo 94 och främst avsnitten 2.1 Normer och värden respektive 2.2 Kunskaper."¹⁴⁹

¹⁴⁷ A.a. s. 374.

¹⁴⁸ A.a. s. 17-18.

¹⁴⁹ A.a. s. 212.

Utredaren väljer alltså att tolka direktiven som att första kapitlet i Lpo 94 ska lämnas oförändrat. I det följande ska jag kort nämna några av de förslag till förändringar i Lpo 94 som utredaren föreslår. Detta för att skapa en förståelse för vilka implikationer de får för fritidshemsbarnet.

En samlad måltyp

Med anledning av att läroplanens mål att uppnå och mål att sträva mot skapat förvirring bland de verksamma i skolan föreslår utredaren att dessa stryks och ersätts med endast en typ av mål. Detta mål ska enligt utredaren: "*ange de kunskaper som undervisningen skall inriktas mot.*"¹⁵⁰ Med detta önskar utredaren att underlätta målsystemets implementering och tillämpning i skolan.¹⁵¹

Kursplaner

Efter en genomgång av Lpo 94 konstaterar utredaren att målen i kursplanerna i stor mån liknar dem i läroplanen. Det nämns bland annat att:

Analysen av kursplanerna visar att det inte har varit en lätt uppgift att fånga in läroplanens mål i kursplanernas ämnesmål. I stället för att finna ämnesinriktade konkretiseringar av läroplanens mål har de mer eller mindre kopierats in i kursplanerna.¹⁵²

Denna vaga styrning har enligt utredaren lett till att lärarna har på egen hand fått uttolka målen i kursplanerna utifrån tidigare erfarenheter, tidigare kursplaner och läromedel. Detta har i sin tur lett till att likvärdigheten i utbildningen minskat.¹⁵³ Därför förordas en tydligare styrning av kursplanerna och detta kan genomföras genom att:

Kursplanen bör innehålla följande delar: syfte, mål för undervisningen, huvudsakligt innehåll och grund för bedömning. För årskurser och ämnen med nationella avstämningstillfällen bör kursplanerna ange huvudsakligt innehåll och kunskapskrav för godtagbara kunskaper respektive för de olika betygsstegen.¹⁵⁴

¹⁵⁰ A.a. s. 208

¹⁵¹ A.a. s. 207.

¹⁵² A.a. s. 101.

¹⁵³ A.a. s. 130.

¹⁵⁴ A.a. s. 189.

Utredaren för en diskussion om för- och nackdelarna med en ökad styrning av kursplanerna och kommer till slutsatsen att alternativet till att inte öka styrningen är att likvärdigheten i utbildningen lämnas i händerna på den enskilda läraren. Detta menar utredaren är otillfredsställande då många lärare saknar adekvat utbildning och att lärarutbildningen i sig har stora brister.¹⁵⁵ Med detta underkänns professionens förmåga att planera sitt arbete utifrån målen i läroplanen och kursplanerna för att åstadkomma en likvärdig utbildning.

Uppföljning

I syfte att förbättra målsystemets uppföljning föreslår utredaren att:

"Grundskoleförordningen bör ha bestämmelser om att nationella prov skall användas för alla de årskurser nationella prov ges i. Ämnesprov i svenska, engelska och matematik skall utöver i årskurs 9 användas i slutet av årskurs 6, och för svenska och matematik även i slutet av årskurs 3 för att bedöma elevernas kunskapsutveckling."¹⁵⁶

Återigen kan vi se att professionens förmåga att utöva sitt yrke underkänns. I det här fallet rör det sig om att bedöma barnens kunskapsutveckling. Istället för att lita på lärarnas bedömning ska resultat samlas in från centralt håll redan i årskurs tre för att säkerställa att barnen har följt den önskade kunskapsutvecklingen.

Implikationer för fritidshemsbarnet

Så här långt har vi kunnat betrakta att SOU 2007:28 enbart har haft fokus på att förbättra mål- och uppföljningssystemet i Lpo 94 för att därigenom höja måluppfyllelsen i utbildningen. Varken fritidshemmet eller synen på fritidshemsbarnet har nämnts. Men detta var inte heller syftet med utredningen. Utredaren skriver tydligt att det inte kan åligga denne att föreslå några förändringar i läroplanens första del där synen på vad barnet är och ska bli uttrycks. Syftet var att se över och förbättra mål- och uppföljningssystemet för att uppnå högre måluppfyllelse. Vad innebär då detta? Den diskurs som utredningen rör sig inom sätter måluppfyllelse som högsta prioritet och utredaren ger förslag på verktyg som ska möjliggöra detta. De verktyg som nämns är bland annat ändrad måltyp, precisering och detaljstyrning av kursplaner och resultatuppföljning genom nationella prov. Det byggs således en stor apparat kring barnet som ska säkerställa och kontrollera att det uppnår högre måluppfyllelse. Därmed hävdar jag att det har skapats en diskurs där måluppfyllelse blivit till ett självändamål och att detta har en effekt

¹⁵⁵ A.a. s. 192

¹⁵⁶ A.a. s. 253.

på synen på vad barnet är och ska bli. Och det är att barnet till varje pris ska leverera höga resultat och därmed uppnå högre måluppfyllelse. Men det står fortfarande oklart vad fritidshemsverksamheten har för ansvar i detta. Som redan nämnts var intentionerna med SOU 1997:21 att skapa en gemensam barnsyn och gemensamma mål för att kunna fostra självständiga och kreativa medborgare som kan orientera sig i samt utveckla ett föränderligt och informationsintensivt samhälle. Men samtidigt har vi kunnat konstatera att fritidshemmet kompletterande uppdrag skapat ett hierarkiskt förhållande mellan fritidshemmet och skolan där fritidshemmet barnsyn och fokus på pedagogik och omsorg anses kunna komplettera skolans verksamhet och bidra till att barnen presterar bättre i skolan. Vi har även sett att regeringen inte tillåtit att huvudansvaret för att barnen uppnår läroplansmålen läggs på någon annan verksamhet än skolan. Därigenom har jag argumenterat för att det skapats ett underordnat förhållande mellan fritidshemmet barnsyn och skolans. I SOU 2007:28 hänvisar utredaren till en kunskapsöversikt och rapport från Skolverket som vidimerar detta.¹⁵⁷ Det nämns bland annat att Lpo 94:s intentioner att reformera synen på lärande mot en som inkorporerar barnets utforskande och experimenterande inte uppfyllts. Den integrerade verksamheten har istället rört sig mot en skolifiering genom att skolans ämnesorienterade kunskapssyn fått företräde. Detta på grund av bland annat skolans obligatorium och starka förankring i samhället.¹⁵⁸ Skolans syn på barnet som kultur- och kunskapsåterskapare har därmed fått en överordnad position efter integrationen av de olika verksamheterna och SOU 2007:28:s kan sägas spä på detta genom att utredningen har högre måluppfyllelse som huvudsyfte. Med detta sagt har utredaren ändå fått direktiv att nämna hur dessa förslag påverkar de andra verksamhetsformer som Lpo 94 berör. Gällande fritidshemmet skriver utredaren:

Den vaga styrningen av förskoleklassen och fritidshemmet i Lpo 94 är uppenbar och även om det inte ligger i mitt uppdrag att gå in på innehållsliga förändringar i läroplanen vill jag att peka på behovet av förändringar. Det finns skäl att i ett revideringsarbete av läroplanen även bedöma behovet av att ha särskilda skrivningar som gör förskoleklassens respektive fritidshemmet uppdrag, syfte och innehåll tydligare. En sådan förändring kan också ge bättre möjligheter än i dag att utvärdera verksamheternas kvalitet och resultat.¹⁵⁹

¹⁵⁷ A.a. s. 307-308.

¹⁵⁸ A.a. s. 308.

¹⁵⁹ A.a. s. 309.

Det konstateras alltså att fritidshemmets uppdrag är otydligt och att det saknas modeller för att följa upp verksamhetens resultat och kvalitet. Ur utredarens bedömning går det att utläsa att det önskas en tydligare skrivning gällande fritidshemmets uppdrag, syfte och innehåll. Det ges emellertid inga förslag på hur dessa kan se ut. Däremot skrivs följande:

Mot bakgrund av förskoleklassens betydelse som ett inledande steg till grundskolan och då i princip alla barn går i förskoleklassen, är det enligt min uppfattning inte orimligt med en tydligare målstyrning av skolformen. För fritidshemmet är situationen en annan. Denna verksamhet kan inte anses ha utbildningsmål på samma sätt som förskoleklassen. Fritidshemmet skall i första hand ge barnen en meningsfull fritid och stöd i deras utveckling. I det sammanhanget kan fritidshemmet även ge ett stöd i den kunskapsutveckling som är skolans mål, men huvuduppgiften är en annan än kunskapsuppdraget.¹⁶⁰

Å ena hand argumenterar utredaren alltså för att fritidshemmets syfte, uppdrag och innehåll ska ges särskilda skrivningar för att kunna följa upp verksamhetens kvalitet och resultat. Å andra hand argumenteras det för att inte ha en tydligare målstyrning av fritidshemmet. Vidare dras det en stark skiljelinje mellan skolans kunskapsuppdrag och fritidshemmets uppdrag som sägs främst vara att ge barnen en meningsfull fritid och stöd i deras utveckling. Det hierarkiska förhållande mellan fritidshemmets barnsyn och skolans som nämndes ovan uppenbarar sig även här när fritidshemmets verksamhet får underordna sig skolans ämnesorienterade kunskapsuppdrag och stödja den. De kunskaper som fritidshemsbarnet inhämtar i fritidshemmet ges inget egenvärde, utan de legitimeras endast med förbehållet att de stödjer skolans kunskapsuppdrag. Med detta i åtanke och att integrationen lett till en skolifiering av fritidshemmet går det att argumentera för att fritidspedagogens underordning i relation till ämnesläraren förstärkts. På samma sätt som de kunskaper som barnen får i fritidshemmet endast värdesätts om de gagnar skolan värdesätts fritidspedagogens kompetens endast om den anses kunna gagna skolans kunskapsuppdrag.

Från SOU 2007:28 till Lgr 11

För att inleda denna rubrik ska det nämnas att det skett ett förtydligande gällande vilka delar av läroplanen som kan tillämpas av fritidshemmet. I Lgr 11 står det att del 1 kan tillämpas i sin helhet och att del 2 kan tillämpas i vissa delar. Däremot har Lgr 11, i enlighet med utredarens bedömning, inte ändrats påtagligt gällande del 1 som behandlar skolans

¹⁶⁰ A.a.

värdegrund och uppdrag. Vissa stycken har ändrats för att vara förenliga med den nya skollagen (2010:800). I Lpo 94 stod det exempelvis att:

Det offentliga skolväsendet vilar på demokratins grund. Skollagen (1985:1100) slår fast att verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och att var och en som verkar inom skolan skall främja aktningen för varje människas egenvärde och respekten för vår gemensamma miljö (1 kap. 2 §). Skolan har en viktig uppgift när det gäller att förmedla och hos eleverna förankra de grundläggande värden som vårt samhällsliv vilar på.¹⁶¹

Detta har i Lgr 11 ändrats till:

Skolväsendet vilar på demokratins grund. Skollagen (2010:800) slår fast att utbildningen inom skolväsendet syftar till att elever ska inhämta och utveckla kunskaper och värden. Den ska främja alla elevers utveckling och lärande samt en livslång lust att lära. Utbildningen ska förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på. Var och en som verkar inom skolan ska också främja aktning för varje människas egenvärde och respekt för vår gemensamma miljö.¹⁶²

Vad vi kan se här är att det kan skett en skärpning i betoningen av vad skolan ska syfta till. I Lpo 94 nämns det att skolans verksamhet ska utformas i enlighet med demokratiska värderingar. I Lgr 11 har detta ändrats för att framhäva att syftet med skolan är att eleverna ska inhämta kunskaper och värden samt att de ska utveckla en livslång lust att lära. Det bör dock sägas att det redan i Lpo 94 står att: "*Skolans uppdrag är att främja lärande där individen stimuleras att inhämta kunskaper*".¹⁶³ Fast detta nämns i anslutning till rubriken skolans uppdrag. Att i Lgr 11 nämna detta redan under första rubriken, grundläggande värden, illustrerar att läroplansförfattarna har önskat betona att skolan inte endast är till för att främja de demokratiska värderingarna, utan att skolan även har ett kunskapsuppdrag. Återigen framställs det ett tecken på barnet som kultur- och kunskapsåterskapares överordnade position. Vi påminns om att skolans uppgift är att se till att elever inhämtar och utvecklar kunskaper, samt att främja elevernas utveckling och lärande. En annan ändring som skett i del 1 finns att hitta under rubriken skolans uppdrag. Där har meningen i Lpo 94 ändrats från:

¹⁶¹ Lpo 94, s. 3

¹⁶² Lgr 11, s. 7.

¹⁶³ Lpo 94, s. 5.

I samarbete med hemmen skall skolan främja elevernas utveckling till ansvarsställande människor och samhällsmedlemmar (1 kap. 2 §).¹⁶⁴

Till:

Skolan ska i samarbete med hemmen främja elevers allsidiga personliga utveckling till aktiva, kreativa, kompetenta och ansvarsställande individer och medborgare.¹⁶⁵

Vad detta uttrycker är att det är en ny samhällsmedborgare som skolan måste fostra fram. Det är inte tillräckligt med att vara ansvarsställande. Den nya medborgaren måste även vara kreativ, aktiv och kompetent. Inte nog med detta. Det har även förts in ett stycke som kommit att kallas för det entreprenöriella lärandet:

Skolan ska stimulera elevernas kreativitet, nyfikenhet och självförtroende samt vilja till att pröva egna idéer och lösa problem. Eleverna ska få möjlighet att ta initiativ och ansvar samt utveckla sin förmåga att arbeta såväl självständigt som tillsammans med andra. Skolan ska därigenom bidra till att eleverna utvecklar ett förhållningssätt som främjar entreprenörskap.¹⁶⁶

Att egenskaper som kreativitet, nyfikenhet och självförtroende ansågs som nödvändiga i det framtida samhället uttrycktes redan i Lpo 94. Förändringen som skett här är att det förs en koppling mellan dessa egenskaper och entreprenörskap. Det är inte tillräckligt att endast orientera sig i och utveckla ett ständigt föränderligt samhälle. Framtidens medborgare måste även vara en entreprenör.

Gällande del 2 i läroplanen har utredarens vilja uppfyllts i den bemärkelsen att det införts en samlad måltyp. Mål att uppnå och mål att sträva mot har ersatts med ett mål. Därutöver har kursplanerna införts i läroplanens tredje del och följer till stora delar den struktur som utredaren föreslagit, det vill säga syfte, mål för undervisningen, huvudsakligt innehåll och grund för bedömning. I övrigt går det inte att finna ändringar i Lgr 11 som har fritidshemmet eller fritidshemsbarnet som mottagare. Detta trots att regeringen uppdrog åt utredaren att undersöka vilka implikationer de föreslagna justeringarna i läroplanen skulle få för bland annat fritidshemmet. Som påpekats tidigare har målet med en reviderad läroplan varit att öka målpåfyllelsen. Fritidshemmets roll i detta har dock varken blivit tydligare eller mer uttalad i den färdiga läroplanen. Därigenom förstärks bilden av att fritidshemsbarnet inte tillmätts något egenvärde. Sedan råder det en förvirring kring vilka mål som prioriteras i Lgr 11. I och med

¹⁶⁴ A.a.

¹⁶⁵ Lgr 11, s. 9.

¹⁶⁶ A.a.

kursplanernas införande i läroplanen, den ökade styrningen av de delar som dessa ska innehålla och hur de ska bedömas och de nationella provens införande i årskurs 3 kan det sägas kursplanerna fått en större betydelse än de övergripande målen i del 2. Om detta är fallet hamnar fritidshemmet och fritidshemsbarnet än mer i skymundan då endast del 1 och del 2, i tillämpningsbara delar, rör fritidshemmet.

Sammanfattning

Om SOU 1997:21 syftade till att harmonisera förskoleklassen, skolan och fritidshemmets barnsyn för att uppnå högre kvalitet i utbildningen har såväl SOU 2007:28 som dess kommittédirektiv haft en ökad måluppfyllelse och konstruktionen av verktyg som kan åstadkomma detta som högsta prioritet. Slutsatsen som kan dras av det är att det på så vis skapas en diskurs där allt som inte inbegriper ökad måluppfyllelse utesluts. Detta ger ett uttryck för en barnsyn där det förväntas att barnet till varje pris ska uppnå högre måluppfyllelse. Frågan som uppstår här är var fritidshemsbarnet får för plats i detta sammanhang? Fritidshemverksamheten har som konstaterats inga uppnåendemål för barnen. Hur inverkar detta på såväl verksamheten som barnet som vistas där? Det har visats att utredaren särskiljer fritidshemmets uppdrag från skolans och erkänner denna endast om det kan stödja skolans kunskapsuppdrag. Jag menar att detta i kombination med utredningens entydiga fokus på ökad måluppfyllelse spärrar på den underordning som fritidshemmets kompletterande uppdrag skapat efter samordningen med skolan. Fritidshemmets helhetssyn på barns lärande och utveckling värdesätts endast om den gagnar skolans kunskapsuppdrag. Detsamma kan sägas om fritidspedagogens kompetens. Även den får sitt värde med förbehållet att den kan stödja ämneslärares kunskapsuppdrag och därigenom bidra till att uppnå högre måluppfyllelse.

Vid en jämförelse med den slutliga versionen av Lgr 11 framkommer det att förändringar som rör fritidshemmet är att del 1 har fått en större fokus på kunskapsuppdraget och att en samlad måltyp har skapats i del 2. Att kunskapsuppdraget fått en mer framträdande position kan anses ligga i linje med direktivet som var att förtydliga skolans uppdrag. Detta ger återigen prov på skolans syn på barnet som kultur - och kunskapsåterskapares överordning. Därtill har det gjorts tillägg i vilka egenskaper som anses önskvärda för barn att utveckla. Där ingår entreprenörskap, att vara aktiv och kompetent. Det står oklart vad detta har för anknytning till högre måluppfyllelse. Anses det att en högre måluppfyllelse leder till att barn utvecklar dessa egenskaper? Vad angår fritidshemmet har läroplanen utöver detta inte genomgått någon större

förändring. Således kan det sägas att för fritidshemmets del är det fortfarande Lpo 94 som gäller. Denna avsaknad av intresse för fritidshemverksamheten reflekteras på synen på fritidshemsbarnet. Det får ingen egentlig plats i en diskurs där mål- och uppföljningssystemet behandlas.

Diskussion

Syftet med denna studie har varit att analysera hur fritidshemsbarnet har konstruerats efter fritidshemmets samordning med skolan. I detta avsnitt ska resultatet av analysen diskuteras utifrån den litteratur som framställts i bakgrunden samt den metodologiska och teoretiska ansatsen i denna studie. Denna diskussion kommer att kategoriseras utifrån studiens frågeställningarna för att visa hur de har besvarats. Därefter följer en metoddiskussion och en presentation av de slutsatser som kan dras av studiens resultat samt av förslag på vidare forskning.

Hur konstrueras fritidshemsbarnet i SOU 1997:21?

Som nämnts tidigare menade Foucault att diskurser har en makt att kunna forma individer.¹⁶⁷ Ett maktperspektiv som Foucault berörde i detta sammanhang var det om biopolitik. Han menade att biopolitik syftar till att kontrollera livet från dess början genom att bland annat reglera födelser och hälsonivåer i ett land för att kunna styra människors liv i en önskad riktning.¹⁶⁸ I SOU 1997:21 kan vi se ett uttryck för detta då det framställs ett behov av att rusta framtidens medborgare med förmågor som kreativitet, självständighet och att kunna vara anpassningsbar. Dessa förmågor sågs som väsentliga för att kunna verka i och utveckla morgondagens informationsintensiva och föränderliga samhälle. Med Foucaults teori om biopolitik som underlag går det att säga att utredarna försökte kontrollera individers utveckling från tidig ålder för att forma dem till att kunna verka i och utveckla det framtida samhället. Därigenom uppvisades det även ett intresse för landets fortsatta existens och utveckling. För som Foucault beskrev är biopolitikens syfte att förvalta livet i enlighet med vissa normer för att försäkra människans överlevnad och bestånd.¹⁶⁹ Den norm som specificeras av utredarna är bland annat att morgondagens människa bör vara kreativ, anpassningsbar och självständig. Det är dessa förmågor som skola, förskola och fritidshem var ämnade att rusta barnen med. Men för att detta skulle bli verklighet ansåg utredarna att de

¹⁶⁷ Howarth, D (2007). s. 90-91.

¹⁶⁸ Foucault, M (2002). s. 141.

¹⁶⁹ A.a.

olika verksamheterna behövde lära av varandra och bilda en gemensam syn på barnet och dess lärande. I denna process skulle den barnsyn och det kulturarv som varje verksamhet bar med sig elimineras för att ge plats åt en ny gemensam identitet. Utredarna förstod nämligen att de olika verksamheternas barnsyn skiljde sig från varandra och att detta skulle kunna utgöra ett hinder i arbetet med att skapa den samhällsmedborgare som önskades. Därför utreddes skolans och förskolans barnsyn för att försöka hitta verktyg som kunde få de olika barnsynen att smälta samman. Däremot valdes det inte att göra en utredning av fritidshemmets barnsyn. Detta har visat sig vara ett genomgående mönster i statliga offentliga utredningar ända sedan SOU 1938:20, där intresset främst låg vid att utreda dagvården.¹⁷⁰ Detta mönster upprepades sedan i delbetänkandet *Barns fritid* där fokus valdes att läggas på de yngre barnen i utredningen då insatser i tidig ålder ansågs ha störst effekt. Därtill formulerades det inget pedagogiskt innehåll för fritidshemmet i *Barns fritid* utan det ansågs att förskolans pedagogik skulle brukas av de verksamma i fritidshemmet.¹⁷¹ I och med detta är det inte så märkligt att fritidshemmets barnsyn inte utreddes i SOU 1997:21. Vad detta beror på går det att spekulera i. Är det så att nyttoperspektivet spelade en roll och tidiga insatser verkligen sågs ge större effekt eller handlade det mer om att fritidshemsbarnets ålder hindrade det från att placeras i någon annan domän än skolans? Hur det än må vara såg utredarna det som att den barnsyn som de olika verksamheterna bar med sig skulle avvecklas. Det skulle bildas en ny barnsyn som önskades delas av alla verksamma i skola, förskoleklass och fritidshem som skulle göra det möjligt att uppnå målet med att forma morgondagens individer. Denna syn skulle betrakta barnet som kompetent och nyfiken nog att driva sitt eget lärande. Och pedagogernas uppgift i detta skulle bli att stimulera barnets lust och vilja till att lära och ge det utrymme för att pröva sig fram till kunskap. För att skapa en möjlighet för de olika verksamheterna att realisera detta föreslog utredarna förändringar av begrepp i läroplanen som bar spår av en barnsyn som kunde knytas till barnet som kunskaps- och kulturåterskapare. En syn som traditionellt kunde sammanbindas med skolan och som inte stämde överens med den önskade synen på barnet som kompetent och autonom i sitt lärande. På så sätt går det att säga att utredarnas vilja var att skapa en ny kärn som skulle fyllas med en gemensam diskurs om barnet och dess lärande. Detta för att i slutändan uppnå målet med att forma morgondagens människa. Vägen dit var skapandet av ett gemensamt måldokument som skulle utgöra ryggraden i samarbetet och där ansvaret för att barnen skulle uppnå målen var gemensamt för alla verksamheter. Men som vi kunde se uppfylldes detta endast i viss mån då

¹⁷⁰ SOU 1938:20. s. 43.

¹⁷¹ Rohlin, M (2012). s. 85-86.

den färdiga Lpo 94 behöll begrepp som kan kopplas till barnet som kultur- och kunskapsåterskapare och därmed även skolan. Detta i kombination med att huvudansvaret för att barnen uppnår målen i läroplanen lades på skolan har i min mening lett till att fritidshemmet och dess barnssyn hamnat i en underordnad position i förhållande till skolan. Denna underordning cementerades genom behållandet av begrepp som elev, lärare, undervisning och skola och uteslutandet av de förslagna ändringarna av dessa begrepp. Foucault menade att en diskurs formas lika mycket av vad den utesluter.¹⁷² Han skrev om några uteslutningsmekanismer som brukar användas i denna process och en av dem är den han kallade för förbudet. Denna mekanism dikterar vad som får och inte får sägas inom en diskurs.¹⁷³ Att behålla begrepp som kan knytas till barnet som kultur- och kunskapsåterskapare och därmed även skolan visar vilken institutions barnsyn och kulturarv det är som är förhärskande i diskursen om barnet och dess lärande. Förvisso infördes vissa begrepp som är knutna till barnet som natur, men flera av de begrepp som skulle kunna ändra på skolans dominerande kultur och tillåta att en gemensam syn på barnet och dess lärande bildades förbjöds. Därigenom menar jag att skolans barnsyn överordnades fritidshemmets. Detta förhållande visade sig även i jämförelsen mellan SOU 1997:21 och de allmänna råden för kvalitet i fritidshemmet. Med anledning av fritidshemmets kompletterande uppdrag värderas fritidshemmets helhetssyn på barnets lärande och utveckling med villkoret att det kan bidra till att öka barnens prestation i skolan. Fritidshemmets verksamhet och dess barnssyn får på så sätt inget egenvärde.

Att fritidshemmets verksamhet och barnsyn förlorat sitt egenvärde kan sägas vara ett resultat av samordningen med skolan. Om vi tittar tillbaka på fritidshemmets historia kan vi se att det alltid har fyllt ett samhällsligt behov och att det därigenom alltid funnits ett syfte med verksamheten och att detta syfte i sin tur burit på en syn på vad barnet är och ska bli. Vi kan ta arbetsstugorna som exempel. De var förvisso kopplade till folkskolan och sågs som kompletteringsanstalter till dessa.¹⁷⁴ Men syftet med arbetsstugorna var större än så. Som nämnts tidigare skapade de sysslösa barnen till arbetarna i fabriker en oro hos folket.¹⁷⁵ En oro som grundade sig i den borgerliga klassens rädsla för vad arbetarklassens utbredning skulle leda till.¹⁷⁶ Lösningen på detta problem var att förvalta skolbarnens fritid och lära dem

¹⁷² Nilsson, R (2008). s. 55.

¹⁷³ Foucault, M (1993). s. 7-8.

¹⁷⁴ Vallberg Roth, A-C (2002). s. 66.

¹⁷⁵ Rohlin, M (2012). s. 60-61.

¹⁷⁶ Nilsson, R (2003). s. 127.

att ta hand om sig själva.¹⁷⁷ I botten fanns det alltså en vilja att forma barnen i enlighet med en viss norm för att inte riskera att samhället hamnade i fördärv. Det rörde sig därmed om en biopolitik där diskursen om barnet inte endast fördes i relation till skolan utan till hela samhällets fortsatta existens. Detsamma kan sägas om eftermiddagshemmen där förvaltandet av skolbarnens fritid bland annat kan förstås i ljuset av en oro hos staten för det minskade barnafödandet.¹⁷⁸ Men även i en oro för de barn som lämnades utan tillsyn när föräldrarna förvärvsarbetade.¹⁷⁹ Till en början sågs lösningen vara att ingjuta en borgerlig moral i såväl barnen som deras föräldrar som skulle delas av alla i samhället för att det skulle hålla ihop.¹⁸⁰ Med bland annat Alva Myrdal kom detta perspektiv att ändras.¹⁸¹ Hon argumenterade för att barnsomsorgen inte längre skulle bruka kvasivetenskapliga teorier om barns utveckling, utan all verksamhet skulle grunda sig i psykologiska teorier.¹⁸² Även det tidiga fritidshemmet hade ett större samhälleligt syfte där fritidshemmet skulle komplettera hemmet och tradera normer och värden till barn vars föräldrar studerade eller förvärvsarbetade samt förhindra att barn växte upp under dåliga förhållanden.¹⁸³ Men som en följd av samordningen med skolan och fritidshemmets uppdrag att komplettera skolan har detta ändrats. Det stora programmet för eller närmare sagt det större samhälleliga syftet med fritidshemmet har koncentrerats till att det ska komplettera skolan. Min mening är att detta har lett till att fritidshemmets verksamhet och dess barnssyns enda möjlighet till att erhålla ett värde är om det kan stödja skolan så att barnen uppnår läroplansmålen.

Hur konstrueras fritidshemsbarnet i SOU 2007:28?

Jag har visat att huvudsyftet med såväl kommittédirektivet till SOU 2007:28 och själva utredningen varit att ändra på Lpo 94 för att kunna nå ökad måluppfyllelse i skolan. Utredaren ger förslag på verktyg som kan brukas för att uppnå detta syfte och dessa verktyg är ändrad måltyp, precisering och detaljstyrning av kursplaner och resultatuppföljning genom nationella prov. Därigenom kan det konstateras att ökad måluppfyllelse varit ett självändamål med utredningen. I detta uppenbarar det sig en syn på vad barnet är och ska bli. Jag har refererat till Foucaults teori om biopolitik tidigare och nämnt att diskurser har en makt att kunna forma individer.¹⁸⁴ Jag har även nämnt att diskurser bildas delvis genom vad de utesluter.¹⁸⁵ I

¹⁷⁷ Rohlin, M (2012). s. 61.

¹⁷⁸ Hirdman, Y (2000). s. 117-118.

¹⁷⁹ Myrdal, A (1935). s. 14.

¹⁸⁰ Hultqvist, K (1990). s. 85-86.

¹⁸¹ Myrdal, A (1935). s. 17-18.

¹⁸² Hultqvist, K (1990). s. 133.

¹⁸³ Rohlin, M (2012). s. 106.

¹⁸⁴ Howarth, D (2007). s. 90-91.

samband med att utredningen prioriterar ökad måluppfyllelse och hur detta kan uppnås bildas det en diskurs där synen på barnet präglas av en förväntan av barnet att leverera höga resultat till varje pris. Detta sker genom att det byggs upp ett system kring barnet som består av ändrad måltyp, precisering och detaljstyrning av kursplaner och resultatuppföljning genom nationella prov som ska säkerställa att det kan uppnå ökad måluppfyllelse. Till skillnad från SOU 1997:21 talas det alltså inte om att skola, fritidshem och förskoleklass ska bilda en gemensam syn på barnet för att kunna ge barnen de egenskaper som fordras för att kunna verka i och utveckla det framtida samhället. Istället bildas det en syn på barnet där det ska fostras till att leverera högre resultat. Det är detta som anses vara behovet i det framtida samhället. Som nämnts tidigare är biopolitikens syfte att förvalta livet i enlighet med vissa normer för att försäkra människans överlevnad och bestånd.¹⁸⁶ Mot bakgrund av detta går det att säga att ökad måluppfyllelse anges som norm för vad som förutsätts för att människan och således även samhället ska kunna fortleva. Denna norm kan hitta sin förklaring i den skolpolitiska diskurs som kommit att präglas av kunskapsmätningar, kunskapskontroll och betyg.¹⁸⁷ En diskurs vars uppkomst, enligt Englund, är en konsekvens av den nuvarande utbildningsministerns kampanj där Sveriges dalande placering i de internationella kunskapsjämförelserna använts för att framställa en bild av svensk skola i kris.¹⁸⁸ Oron som kommer med att den svenska skolans resultat sjunker i de internationella kunskapsjämförelserna kan sägas ha bringat en tro på att kunskapsmätningar och uppföljningar av dessa kan höja kvaliteten i den svenska skolan. Dahlberg et al menar att vi lägger vår tillit till auktoriteter för att bestämma mot vilka mått dessa mätningar ska jämföras för att få en objektiv bild av vad kvalitet är.¹⁸⁹ Kvalitet genom kunskapsmätningar blir på så vis en form av objektiv sanning som vi matas med och som Foucault skriver är viljan till sanning en uteslutningsmekanism som väger tyngre än alla andra som dikterar vad som får eller inte får sägas i en diskurs.¹⁹⁰ Därigenom går det att argumentera för att en verksamhet som fritidshemmets, där det inte finns uppnåendemål för barnen, utesluts i den skolpolitiska diskursen. Därför värdesätts dess helhetssyn på barnet och dess lärande med förbehållet att det kan bidra till att höja resultaten i en verksamhet där resultaten kan mätas, det vill säga skolans verksamhet.

¹⁸⁵ Nilsson, R (2008). s. 55.

¹⁸⁶ A.a.

¹⁸⁷ Englund, T i Jansson, B (2011). s. 75.

¹⁸⁸ A.a. s. 76.

¹⁸⁹ Dahlberg, G, Moss, P & Pence, A (2002). s. 139-140.

¹⁹⁰ Foucault, M (1993). s. 13-14.

Denna hypotes styrks av det förhållande som framkommit i resultaten. I analysen av SOU 1997:21 och den färdiga versionen av Lpo 94 samt de allmänna råden har vi exempelvis kunnat se att fritidshemmets verksamhet och dess barnsyn fått en underordnad position i förhållande till skolan. Detta med anledning av att fritidshemmets kompletterande uppdrag och att huvudansvaret för att barnen uppnår målen i läroplanen lagts på skolan gjort så att fritidshemmets verksamhet enbart värdesätts i förhållande till hur dess helhetssyn på barnets lärande och utveckling kan bidra till att barnen uppnår läroplansmålen. SOU 2007:28s ensidiga fokus på ökad måluppfyllelse och obefintliga svar på vad fritidshemmet har för ansvar i detta kan sägas ha spätt på denna utveckling. Fritidshemmet har som bekant inga uppnåendemål för barnen. Om resultat är det enda som ges ett värde. Vilken betydelse får då de kunskaper och erfarenheter som barnet erhåller i fritidshemmet? Om vi tittar på intentionerna i SOU 1997:21 och hur de realiserades i Lpo 94 och de allmänna råden för kvalitet i fritidshem blir vi medvetna om att de får ett värde med förbehållet att de kan bidra till att barnen uppnår läroplansmålen. Tittar vi på SOU 2007:28 ser vi att utredaren förstärker denna bild genom att särskilja fritidshemmets uppdrag från skolans uppdrag och erkänna den tidigare om den kan stödja den senare. Även den slutliga läroplanen i form av Lgr 11 bidrar till denna effekt genom att den har fått en större fokus på kunskapsuppdraget och kursplaner men inte ändrats i någon betydande mening för fritidshemmet. Del 1 och 2 som kan tillämpas av fritidshemmet har nämligen inte genomgått en större förändring. Denna brist på intresse för fritidshemsverksamheten speglar av sig på intresset för fritidshemsbarnet. Det verkar inte kunna få ett eget värde i en diskurs där måluppfyllelse, kunskapsmätningar och uppföljning dominerar. Det går därför inte att bli förvånad över att läsa i Skolverkets rapport att fritidshemmets resurser blivit så åtstramade att det inte längre går att garantera en god kvalitet.¹⁹¹ Heller inte över att Skolverket konstaterar att det saknas en pedagogisk vision för fritidshemmet.¹⁹² Det är därtill inte förvånande att den forskning som studerat utvecklingen av fritidspedagogens yrkesroll efter fritidshemmets samordning med skolan dels visat att det har uppstått en samverkansnorm mellan fritidspedagoger och ämneslärare där skolans pedagogik hamnat i en överordnad ställning i förhållande till fritidshemmets.¹⁹³ Dels att fritidspedagogens yrke betraktas vara kravlöst av ämneslärare.¹⁹⁴ Allt detta är ett resultat av fritidshemsbarnets dunkla plats i den diskurs som styr skolpolitiken där måluppfyllelse, kunskapsmätningar och uppföljning satt normen för vad som ska prioriteras.

¹⁹¹ A.a. s. 54.

¹⁹² A.a. s. 60- 61.

¹⁹³ Calander, F (1999). s.190-191.

¹⁹⁴ Hansen, M (1999). s. 235-236.

Metoddiskussion

Syftet med denna studie var att analysera hur fritidshemsbarnet har konstruerats efter fritidshemmets samordning med skolan. Det går att använda olika metoder för att undersöka hur ett barn konstrueras. Den valda metoden för att uppnå syftet med denna studie har varit diskursanalys. Denna metod har valts för att en diskursanalytiker intresserar sig för hur språket används för att skapa en verklighet.¹⁹⁵ I och med att studien ramar in en tidsperiod som sitt fokusområde, vilket är tiden efter fritidshemmets samordning med skolan, har de förarbeten som föranlett de två senaste läroplanerna brukats som empiri. Dessa dokument har jag sett som signifikanta för att ta del av det språk som använts för att konstruera fritidshemsbarnet. I de valda utredningarna ges det nämligen uttryck för vilken syn samhället har och har haft på vad barnet är och ska bli under de skilda tidsperioderna. Genom att jämföra utredningarna med de färdiga styrdokumenterna i form av de två senaste läroplanerna och de allmänna råden för kvalitet i fritidshem har jag därutöver kunnat visa hur och om intentionerna i utredningar infriats. Med detta har jag önskar kontrollera om konstruktionen av fritidshemsbarnet skiljer sig åt mellan läroplanerna och dess förarbeten. Vilket visat sig vara fallet.

Det går att ifrågasätta om en diskursanalytiker kan förhålla sig objektiv i förhållande till den empiri den studerar. I detta sammanhang är det viktigt att ha i åtanke att rollen som diskursanalytiker inte innebär att analysera en diskurs för att hitta en dold verklighet bakom den valda empirin. En diskursanalytikers roll är att hitta mönster i det underlag som finns framför denne och analysera hur och varför de visar sig.¹⁹⁶ Det är just detta jag konsekvent har förhållit mig till under hela studiens gång. Urvalet av empiri har analyserats för att hitta mönster i den diskurs som formger fritidshemsbarnet. Dessa mönster har jag sedan presenterat i form av citat som utgjort underlag för den samlade bild som jag återgett av konstruktionen av fritidshemsbarnet. Därigenom har varje analys grundats i vad det är som faktiskt sägs om barnet, men även vad som inte sägs. För som Foucault nämner formas en diskurs lika mycket av hur den sprids som vad den utesluter.¹⁹⁷ Självfallet går det att invända sig även mot detta och argumentera för att de mönster som jag har hittat färgats av en subjektiv tolkning av texten. Men jag har försökt eliminera detta problem genom att jämföra resultaten med forskning om hur verksamheten och yrkesrollen utvecklats under samma tidsperiod. Och

¹⁹⁵ Börjesson, M & Palmblad, E (2007). s. 10.

¹⁹⁶ Jørgensen, M-W & Phillips, L (2000). s. 28.

¹⁹⁷ Nilsson, R (2008). s. 54-55.

produkten av detta har varit att jag visat att utvecklingen av yrkesrollen och verksamheten gått hand i hand med hur fritidshembarnet konstruerats efter fritidshemmets samordning med skolan. Därför menar jag att en tillfredsställande grad av objektivitet har mötts i denna studie.

Slutsats och förslag till vidare forskning

De slutsatser som kan dras från resultaten i denna studie är att medan intentionen i SOU 1997:21 var att eliminera skolans, förskoleklassens och fritidshemmets kulturvarv och skapa en symbios av de olika verksamheternas syn på barnet och dess lärande, ledde slutprodukten i form av Lpo 94 och de allmänna råden för fritidshem till att skapa en hierarki där skolans barnsyn blev överordnad fritidshemmets. SOU 2007:28 kan sägas ha spätt på denna utveckling genom att ha haft en ensidig fokus på att skapa verktyg som ska användas i arbetet med att möjliggöra ökad måluppfyllelse i skolan. Detta har bidragit till att en verksamhet som fritidshemmets, där det inte finns några uppnåendemål för barnen, tillerkänns värde med förbehållet att dess helhetssyn på barnets lärande och utveckling kan komplettera skolan. Konklusionen av detta är att fritidshemmets samordning med skolan lett till att såväl fritidshemmet som fritidshemsbarnet förlorat sitt egenvärde.

Jag har nämnt tidigare att en stor del av forskningen inom fritidshemmet utgörs av studier om mötet mellan ämneslärares och fritidspedagogers yrkesroll efter fritidshemmets samordning med skolan. Studier som denna där fokus ligger på fritidshemsbarnet är en bristvara. Under studiens gång har jag uppmärksammat att i takt med att syftet för fritidshemmet ändrats har bestämmandet av med vilken moral barnen ska fostras med vältrats över på professionen. Detta har följaktligen lett mig till att fundera över hur de verksamma i fritidshemmet ser på barnet och hur det ska fostras. I och med att social fostran är en tyngdpunkt i fritidshemsverksamheten skulle det vara intressant att intervjua fritidspedagoger för att utröna vad de grundar denna fostran i. Är det läroplanens värdegrund som är rådande eller professionens kulturvarv?

Litteraturlista

Adolf Fredriks församlings arbetsstuga. (1890). *Årsberättelse*, Stockholms stadsarkiv - förteckning: SE/SSA1830.

Agevall, L. (2005). *Välfärdens organisering och demokratin: en analys av New Public Management*. Växjö: Växjö University Press.

Brülde, B. & Strannegård, L. (2007). *Den omätbara kvaliteten*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.

Börjesson, M. & Palmblad, E. (red.) (2007). *Diskursanalys i praktiken*. (1. uppl.) Malmö: Liber.

Börjesson, M. (2003). *Diskurser och konstruktioner: en sorts metodbok*. Lund: Studentlitteratur.

Calander, F. (1999). *Från fritidens pedagog till hjälplärare: fritidspedagogers och lärares yrkesrelation i integrerade arbetslag*. Diss. Uppsala : Univ.. Uppsala.

Centralkommittén för Stockholms arbetsstugor. (1897). *Redogörelse för verksamheten under arbetsåret 1896-1897*. Stockholms stadsarkiv – förteckning SE/SSA/1967.

Dahlberg, G., Moss, P. & Pence, A. (2002). *Från kvalitet till meningsskapande: postmoderna perspektiv - exemplet förskolan*. Stockholm: HLS förl.

Foucault, M. (1993). *Diskursens ordning: installationsföreläsning vid Collège de France den 2 december 1970*. Stockholm: B. Östlings bokförl. Symposion.

Foucault, M. (2002). *Sexualitetens historia. Bd 1, Viljan att veta*. (Ny utg.). Göteborg: Daidalos.

- Förhammar, S. (2000). *Med känsla eller förnuft?: svensk debatt om filantropi 1870-1914*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Hansen, M. (1999). *Yrkeskulturer i möte: läraren, fritidspedagogen och samverkan*. Diss. Göteborg : Univ.. Göteborg.
- Hirdman, Y. (2000). *Att lägga livet tillrätta: studier i svensk folkhemspolitik*. (2. uppl.). Stockholm: Carlsson.
- Howarth, D.R. (2007). *Diskurs*. (1. uppl.) Malmö: Liber.
- Hultqvist, K. (1990). *Förskolebarnet: en konstruktion för gemenskapen och den individuella frigörelsen : en nutidshistorisk studie om makt och kunskap i bilden av barnet i statliga utredningar om förskolan*. Diss. Stockholm : Univ.. Stockholm.
- Jansson, B. (red.) (2011). *Utbildningsvetenskapens kärna: läraryrkets innersta väsen?*. (1 uppl.) Malmö: Gleerup.
- Johannes församlings eftermiddagshem och barnträdgård. (1946). *Årsberättelse 1946*, Stockholms stadsarkiv, förteckning SE/SSA/4421.
- Johansson, I. & Holmbäck Rolander, I. (red.) (2000). *Vägar till pedagogiken i förskola och fritidshem*. (1. uppl.) Stockholm: Liber.
- Johansson, J. (1986). *Från arbetsstuga till fritidshem: ett bidrag till fritidshemmets historia : [kompletterande material till det pedagogiska programmet för fritidshem]*. (1. uppl.) Stockholm: Liber.
- Jordansson, B. (1998). *Den goda människan från Göteborg: genus och fattigvårdspolitik i det borgerliga samhällets framväxt*. Diss. Göteborg : Univ.. Lund.
- Lindensjö, B. & Lundgren, U.P. (2000). *Utbildningsreformer och politisk styrning*. Stockholm: HLS förl.

Lpo 94, *Läroplaner för det obligatoriska skolväsendet och de frivilliga skolformerna*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Lgr 11, *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. Stockholm: Skolverket.

Myrdal, A (1935). *Stadsbarn: en bok om deras fostran i storbarnkammare*. Stockholm. Kooperativa förb.

Nilsson, R. (2003). *Kontroll, makt och omsorg: sociala problem och socialpolitik i Sverige 1780-1940*. Lund: Studentlitteratur.

Nilsson, R. (2008). *Foucault: en introduktion*. Malmö: Égalité.

Rohlin, M. (2012). *Fritidshemmets historiska dilemman: en nutidshistoria om konstruktionen av fritidshemmet i samordning med skolan*. Stockholm: Stockholms universitets förlag.

Smerling, C-O. (1937). *Tal vid Stockholms arbetsstugors 50-års jubileum*. Stockholms stadsarkiv - förteckning SE/SSA1439.

SOU 1938:20 (1938). *Betänkande angående barnkrubbor och sommarkolonier m. m.* Stockholm: Nord. bokh. i distr..

SOU 1997:21 (1997). *Växa i lärande: förslag till läroplan för barn och unga 6-16 år : delbetänkande*. Stockholm: Fritze.

SOU 2007:28 (2007). *Tydliga mål och kunskapskrav i grundskolan: förslag till nytt mål- och uppföljningssystem : betänkande*. Stockholm: Fritze.

Skolverket (2000). *Finns fritids?: en utvärdering av kvalitet i fritidshem*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2007). *Kvalitet i fritidshem: allmänna råd och kommentarer*. Stockholm: Skolverket.

Skolinspektionen (2010). *Kvalitet i fritidshem*. Stockholm: Skolinspektionen.

Söderlund, A. (1993). *Totalintegrerad skola och fritidshem som skolmodell: erfarenheter från 5 års försöksverksamhet vid Karlbergsskolan i Stockholm : en utvärderingsstudie*. Stockholm.

Vallberg Roth, A. (2002). *De yngre barnens läroplanshistoria: från 1800-talets mitt till idag*. Lund: Studentlitteratur.

Winther Jørgensen, M. & Phillips, L. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.